RADIO FREE EUROPE
EAST EUROPE RESEARCH & ANALYSIS

CZECHOSLOVAK UNIT

PŘEHLED TISKU

Číslo: 347/XI

Datum: 19.11.68.

OBSAH

Michal LAKATOŠ /Zítřek/	Ticho a mlčení	str. 2
Jiřina ŠIKLOVÁ /Zítřek/	Otazníky kolem strachu	str. 3
Miroslav SIGL /Politika/	Tvrzení a fakta	str. 4
Jiří LEDERER /Reportér/	Rozpory těchto dnů	str. 6
Vladimír NEPRAŠ /Reportér/	Reminiscence na mlhavou jednotu	str. 7
A. ŠTRAUB /Reportér/	Od hospodářské reformy nelze ustoupit	str. 9
Karel KOSÍK /Listy/	Iluze a realismus	str. 11
Ivan KLÍMA /Listy/	Opustíš-li mě	str. 13
red.čl. /Listy/	Spisovatelé po 21. srpnu	str. 14
Vilém ZÁVADA /Listy/	Slovo o jednotě	str. 15
Jaroslav SEIFERT /Listy/	Zvýšeným hlasem	str. 16
red.čl. /Zítřek/	V těchto dnech	str. 17
Vladimír BURDA /Výtvarná práce/	Přerušený sen Záviše Kalandry	str. 18

ZÍTŘEK, č. 6/68, 13. listopadu 1968, str. 2. 2/347/XI

Ticho a mlčení?

DVĚ nejvýznamnější zájmové organizace intelektuálů pojednávaly v posledních dvou dnech října o možnostech plnění své společenské funkce v současných poměrech v Československu. Poněvadž jde o nejvýznamnější organizace, je na místě zamyslet se nad významem jejich rokování.

PŘEDSEDNICTVO Svazu čs. novinářů jednalo znovu o tom, že novinářům se nedostává kvalifikovaných informací, jaké potřebují k solidnímu výkonu svého povolání, a že se nedodržují příslušná zákonná opatření, podle nichž jsou státní orgány povinny informovat novináře a konzultovat se Svazem novinářů všechny kádrové, registrační i jiné problémy dotýkající se tisku.

SVOBODA INFORMACÍ je základním kamenem ostatních občanských a lidských práv a svobod; je to hodnota považovaná za nejcennější statek člověka, za základ, na kterém stojí evropská kultura od konce středověku. Je-li ohrožena možnost jejího využívání, pak je zcela na místě nekompromisně hájit možnosti, které poskytuje zákon. Proto chápu jednání předsednictva Svazu novinářů jako volání o podporu naší společnosti k uhájení faktických možností využívat prostoru určeného zákonem o cenzuře.

O JINÉ STRÁNCE téže mince jednala i česká část Svazu čs. spisovatelů. Usnesla se na Dohodě o solidaritě, jejíž jádro zní: „Kdyby se jediný český nebo slovenský umělec, vědec nebo novinář, ať pobývá kdekoliv, stal obětí perzekuce nebo trestního stíhání pro své názory a pro své dílo, považovali by to všichni podepsaní za útok proti celé čs. kulturní obci a svůj nesouhlas by kolektivně projevili způsobem, který by účinně posloužil boji za opětné zjednání práva."

V SITUACI, kdy se po celé měsíce, zejména od srpna tohoto roku, znovu a znovu opakují hrubé pomluvy některých novinářů, vědeckých pracovníků, spisovatelů i vedoucích osobností politiky, a nejen v zahraničním, ale i v ilegálním „domácím" tisku, jako jsou např. „Zprávy", které vydává „Redakční rada při spojeneckých vojskách", v „Bílé knize" rovněž ilegálně rozšiřované na území našeho státu, neozval se nikdo, žádný kompetentní politický činitel s výjimkou Čs. akademie věd, na obranu pravdy a cti našich občanů. Dokonce ne ani na obranu své osobní cti. Proto je pro mne rokování předsednictva Svazu novinářů a pléna českých spisovatelů jediným lidským napřímením; slovem, které ze mne dělá člověka a připomíná mi, že tyto praktiky si nemusíme nechat líbit.

NORMÁLNĚ fungující rozum nám ukazuje, že v zájmu objektivně poznané reality, v osobním zájmu každého, kdo dělá politiku i v zájmu naší společnosti, má smysl dělat jen

Z osobních poznámek

takovou politiku, která vydržela nejtvrdší srpnovou zkoušku. V politice to znamená spoléhat jen na lid této země, na její intelektuální síly, opřít se o ně a dát možnost těmto silám jednat. Opustí-li někdo takovou orientaci, vyřadí se sám z politiky.

A JE-LI kdo z veřejných činitelů přesvědčen, že s politikou strkání hlavy do písku a pasivního očekávání dojde dále, pak je to buď nedostatek schopnosti brát na sebe břemeno odpovědnosti, nebo, což je ještě horší, iracionálně motivované přesvědčení, že to nějak dopadne.

V PŘEDLEDNOVÉ situaci, kdy politik prakticky byl koncesovaným členem mocenské elity, obklopené bariérou nadpráví a privilegií, byl vztah politika k nám, k lidu, zcela neosobní a jeho pozice téměř úplně nezávislá na veřejném mínění. Proto nám mohli vládnout lidé zcela pod intelektuální úrovní této země. Ale nyní se situace změnila. Po lednu 1968 padla bariéra privilegií a nadpráví, za kterou bylo možno se spolehlivě ukrýt. Rozbouralo ji veřejné mínění, zejména svoboda tisku. Novou takovou bariéru v brzké době žádná vnitřní síla nepostaví, neboť není takové síly, která by to byla schopna udělat.

SRPNOVÉ události tuto situaci změnily. Avšak nikoliv v prospěch nezávislého postavení politiky na veřejném mínění; naopak učinily její závislost na společnosti ještě větší. Kdo to pochopí, má reálnou šanci stát natrvalo v čele této země ve jménu jejího lidu a navzdory „realitě", jejíž obsah je nám znám; kdo nepochopí, stává se toliko dočasným správcem, jemuž hrozí výměna v situaci, kdy jeho pán pozná, že se již nehodí k ničemu.

HLAS, který pozvedly koncem října dvě klíčové instituce intelektuálů, je dokladem toho, že se intelektuálové nechtějí v této situaci uzavřít za ohradu principiální „zásadové negace", že si uvědomují reálné možnosti politiky, odpovídající potřebám této země a že ticho a mlčení není ještě jediným prostředkem jejich vlivu na politiku.

Michal LAKATOŠ

ZÍTŘEK, č. 6/68, 13. listopadu 1968, str. 5.

3/347/XI

Otazníky kolem strachu

Letošní podzim, proložený tolika slavnými výročími, je velice smutný. Pražské čtvrtě, kde jsou koncentrovány vysoké školy a vědecké ústavy, jsou nabity atmosférou hustou přemýšlením a rozhodováním. I obvyklé oslovení „jak se máš" či „co je nového" se stalo samozřejmou výzvou k politické diskusi a partnera bychom asi překvapili, kdybychom mu chtěli vykládat o úmrtí v rodině či o spalničkách dětí. Lidé se spolu zastavují častěji než dříve, ale jen z funkčních důvodů; chtějí se vzájemně informovat o politických událostech, faktech, ale i třeba jen neověřených prognózách. I jinak inteligentní lidé čerpají s provinilým úsměvem povzbuzení z různých proroctví a kdyby jim příroda, místo dnes nefungujících komunikačních prostředků, zachovala lepší čich a sluch, patrně by stáli na chodnících a větřili. A co chtějí zvětřit tito lidé? Totéž co zvířata, která chtějí včas zachytit vánek, pach či hluk, který je varuje před nebezpečím. Varuje natolik včas, aby ještě měli kdy prchnout do bezpečí, i kdyby to znamenalo jen útěk z hořícího lesa do rozvodněné řeky. Čekají na nějaký signál, avízo, neboť se cítí stále ohroženi.

PRVNÍ nadšení a pocit hrdinství a semknutí, které tak mile všechny překvapily v posledních srpnových dnech, jsou pochopitelně pryč. Nepořádají se tábory lidu, ani velké schůze, ani veřejné diskusní tribuny, ale začalo se zcela normálně pracovat. Na první pohled, jdete-li v Praze po ulici, můžete mít dojem, že se vlastně nic nestalo. Lidé chodí do práce, v obchodech se prodává a dokonce již zase lidé nadávají na pražskou dopravu, což je neklamným znakem normalizace. Klišé všedního dne všechno přehlušují a ukolébávají pozornost. Stereotypy ovšem fungují jen za určitých podmínek a když rozvezete děti po školkách a jeslích a zůstanete někde o samotě, máte, bohužel, čas přemýšlet. Něco je ve vzduchu, něco se musí stát, takhle přece nemůže celá záležitost vstupu vojsk varšavské dohody do Československa končit. Pravda, můžeme si hrát na to, že se nic nestalo, ale, bohužel, jen hrát. Jestliže se uvážlivá světová velmoc, která

Jiřina Šiklová

již před tím byla ochotna dvakráte se před celým světem stáhnout, nyní rozhodla k tak významnému činu, jakým je vstup vojsk na cizí území, neudělala to proto, aby po několika dnech pobytu zase odjela domů. A k dalšímu zneklidnění stačí již jen titulky článků v novinách socialistických zemí. Ještěže, naštěstí, si nemůžeme přečíst analýzy západoevropských novinářů. Výzvy k rozumnosti jsou marné, když rozum nemá zajištěny první předpoklady ke svému fungování, tj. informace, s nimiž by mohl pracovat.

A V LIDECH se začínají probouzet i jiné návyky, než ty které se projevily v srpnových dnech a na jejichž podkladě se celá země pokryla hesly. Ve hře je tolik komponent, že události ztratily veškerou logiku, historické analogie spíše vzbuzují hrůzu a je obtížné cokoliv předvídat. I ti obvykle nejinformovanější se pohybují v oblasti dohadů a protikladných konstrukcí, která různě pokrývají škálu možných postojů od optimismu až k úplné depresi. Rozum byl vyloučen ze hry, lidé mají strach, jsou zase sami, pomálu se stahují do svého soukromí, zpytují podle denně se rozšiřujícího zpovědního zrcadla vlastní hříchy, přeceňují či podceňují sami sebe, svou významnost a roli, kterou hrálí v posledních letech a uvažují o výjezdních doložkách. Mají strach, že se budou opakovat padesátá léta, že budou sami předmětem represe či alespoň nuceně mlčícími spoluúčastníky nové éry politických či rasistických procesů, že opět budou zavírat dveře, když je navštíví přátelé a že opět jim někdo začne rušit rozhlasové vlny. Mají strach z toho, že opět dojde k izolaci jednotlivých zemí a až jim opět za deset let někdo dovolí prohlížet katalog v zahraniční knihovně, že budou znovu oprávněně prožívat depresi z vědomí vlastní neznalosti. Marně se snaží soustředit se na detail, jehož poznání byli ochotni před časem zasvětit život. A stále nutkavěji uvažují o možnosti odejít alespoň na čas z této země, neboť bláhově věří, že v dnešním světě existuje ještě místo, na němž se skryjete před nejistotou zítřka. Dnes je u nás dosud stále ještě možnost odchodu a snad právě tato možnost zvyšuje i pocit strachu a nejistoty.

JAK DLOUHO ale ještě bude trvat, než se dnešní strach změní v nějakou jinou, pozitivní hodnotu a na jakých objektivních podmínkách to bude záviset? Individuální odstranění tohoto pocitu je možné přinejmenším dvojím způsobem. Buď mohu odejít hned, nebo se začnu exponovat takovým způsobem, abych ztratil veškerou možnost manévrování, zkrátil tak dobu uvažování a musel pouze jednat. Pak jsem totiž postaven do nové mezní situace a pro strach již chybí prostor.

PŘEKVAPUJÍCÍM však je, proč mají strach i právě lidé, kteří relativně v pořádku přežili padesátá léta, vládu Ant. Novotného a i loni na podzim si zachovali dobrou náladu a optimismus. Vždyť úsek dějin, které jsme žili, a východa, již naše generace prodělala, nás stimuluje k tomu, že bychom se měli cítit lépe v éře Novotného než v Dubčekově. Proč se tehdy nemluvilo o výjezdních doložkách a proč o nich uvažujeme nyní? Asi proto, že dnes již všichni máme reálnou představu o možnostech, která překonává fantazii a také snad máme obavy, že bychom si opět příliš rychle zvykli, obnovili staré stereotypy a po všech dosavadních znalostech jen těžko mohli hrát znovu patřičné divadlo či sama sebe omluvit při pohledu do zrcadla.

POLITIKA, č. 11/68, 7. listopadu 1968; str. 16. a 17.

TVRZENÍ A FAKTA

4/347/XI

MIROSLAV SIGL

V posledních týdnech se články v tisku některých zemí Varšavského paktu pokoušejí pořád ještě svým čtenářům namluvit, že ČSSR se hodlá »odpoutat od společenství socialistických zemí a spojit se s kapitalistickým Západem«, »zúžit spolupráci v rámci RVHP« atd. Pozornému čtenáři neujde skutečnost: autoři podobných úvah používají pro svou argumentaci pouhá tvrzení. Fakta hovoří totiž jinak. Podívejme se alespoň na některá důležitá čísla a srovnání.

TÉMĚŘ DVĚ TŘETINY CELKOVÉHO OBRATU zahraničního obchodu ČSSR představuje obrat právě se zeměmi Rady vzájemné hospodářské pomoci. Vedle Mongolska a Bulharska je Československo zemí, která má nejvíce orientován svůj zahraniční obchod na trhy RVHP. Na našem zahraničním obchodu mají vyspělé kapitalistické státy nejmenší podíl, ačkoliv je tato skutečnost ve výrazném rozporu jak s polohou naší země, tak s jejím ekonomickým profilem. Naše ekonomika je světovým hospodářstvím obklopena a vzhledem k velikosti vlastních zdrojů, nekomplexnosti výrobní základny a omezené velikosti vnitřního trhu byla, je a bude i nadále ekonomikou otevřenou. Nemůže se tendencím světového hospodářství bránit, uměle se od nich izolovat. Přitom je ovšem pozoruhodné — a toho si autoři zmíněných statí vůbec nevšímají — že ČSSR za celé období existence RVHP až do současnosti projevila nejméně odstředivých snah. Rozhodně nešlo o snadnou záležitost, jestliže jsme do roku 1948 byli na oblast dnešních zemí RVHP teritoriálně zaměřeni mnohem méně než kterákoliv jiná členská země RVHP.

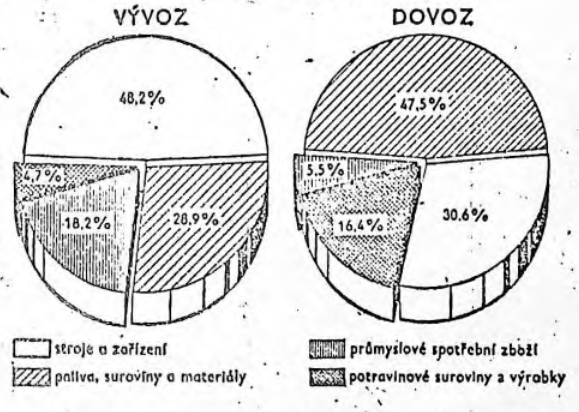
PODÍL VYSPĚLÝCH KAPITALISTICKÝCH STÁTŮ na obratu čs. zahraničního obchodu činí méně než 20 %; zhruba stejný podíl má Bulharsko a menší podíl má už jen Mongolsko. Naproti tomu u Polska představuje tento podíl 30 %, u Maďarska 25 %; u Rumunska 34 %, u SSSR a NDR více než 22 %. Přeorientování zahraničního obchodu po roce 1948 na země RVHP znamenalo pro Československo hluboké proměny teritoriální struktury. Je zajímavé srovnat například podíl vyspělých kapitalistických zemí ve vývozu jednotlivých zemí RVHP na počátku existence RVHP a v uplynulých letech:

Země	1950	1966	Výsledek
SSSR	14,6	19,9	vzestup zhruba o polovinu
RSR	5,5	29,7	vzestup na více než pětinásobek
BLR	7,1	18,3	vzestup na více než dvaapůlnásobek
MLR	27,4	24,7	pokles zhruba o desetinu
NDR	31,8	20,3	pokles zhruba o třetinu
PLR	39,7	30,5	pokles o necelou čtvrtinu
ČSSR	34,8	18,6	pokles zhruba o polovinu

Všechny ostatní země RVHP orientují podstatně větší podíl svého zahraničního obchodu na vyspělé kapitalistické státy: Polsko více než o polovinu nebo Maďarsko více než o třetinu větší podíl než my. Rozsah našeho obchodu s dvěma socialistickými zeměmi — NDR a Polskem — dosahuje zhruba stejného rozsahu jako celý náš obchod s vyspělými kapitalistickými státy. Do Polska jsme například v minulých letech vyváželi téměř dvojnásob více strojů než do vyspělých kapitalistických států.

NAŠE OBCHODNÍ STYKY S NSR se staly rovněž terčem pro psaní některých autorů ze zemí Varšavského paktu. Nelze popírat, že z hlediska regionality zahraničního obchodu i z hlediska nepatrných rozdílů v profilu národních ekonomik by byla značná výměna zboží mezi ČSSR a NSR zcela přirozená. Avšak NSR má jen velmi nepatrný podíl na čs. zahraničním obchodu, dokonce mnohem

STRUKTURA ZAHRANIČNÍHO OBCHODU ČSSR 1967

menší, než činí u ostatních zemí RVHP. Dva naši největší kapitalističtí obchodní partneři — NSR a Velká Británie — se podílejí dohromady na obratu čs. zahraničního obchodu necelými 6 % (NSR 3,4 % a Velká Británie 2,5 %). V roce 1967 nedosahoval obrat zahraničního obchodu mezi ČSSR a NSR ani třetiny obchodního obratu mezi ČSSR a NDR a ani desetiny obratu ČSSR—SSSR. Naproti tomu rozsah výměny zboží mezi NDR a NSR je třikrát větší než mezi ČSSR a NSR! Na obratu zahraničního obchodu Německé demokratické republiky se samotná Německá spolková republika podílela v uplynulých sedmi letech téměř 10 %. Tzv. Innenhandel (obrat obchodu NDR s NSR) je zhruba stejně velký jako obrat obchodu NDR—ČSSR. Ze statistických tabulek lze rovněž vyčíst, že tempo růstu obchodu ČSSR—NSR je pomalejší než tempo růstu celkového obratu našeho zahraničního obchodu a dokonce pomalejší než celkové tempo růstu našeho obchodu s kapitalistickými státy. Bohužel — všechny tyto skutečnosti zůstávají čtenářům tisku v sousedních socialistických zemích utajeny.

ZAHRANIČNÍ OBCHOD ČESKOSLOVENSKA se v uplynulých letech nevyvíjel zcela příznivě. Nepln il zejména funkci zdroje úspor společenské práce, a tak zákonitě vznikla otázka, zda rychlý růst zahraničního obchodu je pro nás vůbec pozitivním jevem. Zatímco v prvních poválečných letech byl růst průmyslové výroby a národního důchodu rychlejší než růst zahraničního obchodu, od poloviny padesátých let začal zahraniční obchod průmyslovou výrobu předstihovat a tento předstih se v šedesátých letech dále zvětšil. Vývoj byl následující:

Změny v letech 1950—1965 v %

Společenský produkt	+ 157
Národní důchod	+ 103
Obrat zahraničního obchodu	+ 426
Vývoz	+ 365
Dovoz	+ 493

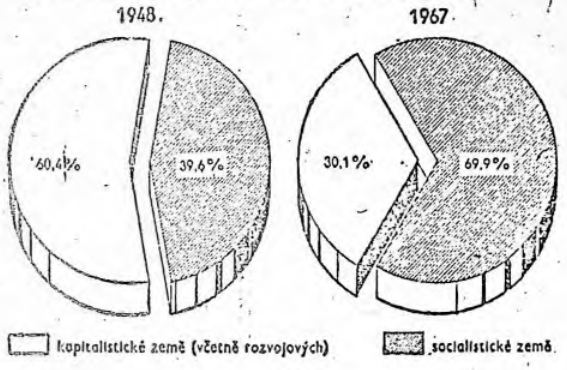
Růst obratu našeho zahraničního obchodu není tedy provázen úměrným růstem národního důchodu. Naopak — přírůstky národního důchodu jsou velmi nízké a jsou stále víc a více dovozně náročnější. Musíme počítat s vydělováním poměrně velké části vyrobeného společenského produktu na směnu se zahraničím. Extenzivní vývoj naší ekonomiky, založe[n] na administrativně direktivním způsobu řízení, vyvolával v posledních letech stále větší potřeby dovozu surovin, paliv, materiálů a zemědělských výrobků. Obrovským nákupům odpovídaly i rostoucí objemy vývozu našich strojů, zařízení a spotřebního zboží. To všechno se uskutečňovalo velmi neefektivně. Jak nedostatečná je účinnost čs. zahraničního obchodu jako činitele ekonomického růstu, ukazuje nejlépe srovnání vztahů vývoje zahraničního obchodu a národního důchodu alespoň v některých zemích:

Země	Roční přírůstek 1960—1965 v %	
	národní důchod nebo hrubý národní produkt	obrat zahraničního obchodu
MLR	+ 29	+ 84
PLR	+ 34	+ 83
Belgie—Lucembursko	+ 45	+ 67
Holandsko	+ 60	+ 60
Rakousko	+ 50	+ 49
Švýcarsko	+ 62	+ 62
ČSSR	+ 6	+ 43

Podíl vývozu a dovozu na hrubém národním produktu představuje například u Rakouska 26 %, u Holandska 47 %, u Belgie-Lucemburska 36 % — zatímco u Československa necelých 15 %. Nízká úroveň společenské produktivity práce, stoupající výrobní spotřeba (podíl materiálových nákladů na společenském produktu), klesající efektivnost hlavního platebního prostředku — našich strojírenských výrobků a naproti tomu zvyšující se tlak výrobní spotřeby na dovoz průmyslových surovin — to všechno jsou základní příčiny nepříznivého vývoje našeho zahraničního obchodu.. Narůstání těchto příčin má své dlouholeté kořeny, stejně tak jejich objektivní poznání znamenalo několikaletý proces.

ZMĚNIT NATURÁLNĚ SMĚNNÉ VZTAHY mezi socialistickými zeměmi ve vztahy skutečně ekonomické — to je dnes objektivní realita i úkol, před jakými stojí nejen naše národní hospodářství, nejen náš zahraniční obchod. Nutnost takového postupu si začínají uvědomovat také ostatní partneři z členských zemí RVHP, zahraničně obchodní odborníci, výrobní podniky, ekonomové vysokých škol a výzkumných ústavů. Opožděné promítání světových vývojových tendencí a zákonitostí poškozuje stejně tak ČSSR jako ostatní země RVHP. Zárukou stability mezinárodní dělby práce není totiž jednostrannost, ale právě naopak — vysoký stupeň vzájemné závislosti. Při tomto konstatování nikdo nikdy u nás nepopíral, že jde o optimální vzájemnou závislost, což je obtížný problém nejen ekonomický, ale i politický. Avšak jakékoliv mechanické uplatňování mezinárodní dělby práce musí patřit nenávratně minulosti. Vždyť zahraniční obchod vedle svých dalších povinností je především místem realizace vědeckotechnického pokroku, a ten je dynamickým činitelem ekonomického růstu v kapitalismu, stejně jako v socialismu.

VÝVOJ teritoriální struktury OBRATU ZAHRANIČNÍHO OBCHODU ČSSR

POLITIKA, č. 11/68, 7. listopadu 1968, str. 16. a 17.

REPORTÉR, č. 43/68, 6. - 13. listopadu 1968, str. 4.

NA AKTUÁLNÍ TÉMA

ROZPORY TĚCHTO DNŮ

JIŘÍ LEDERER

Na jedné straně přední politické osobnosti neustále připomínají, že budeme pokračovat v poledňové politice, v politice otevřené, demokratické, v politice, v níž občané nejsou pouhými objekty, ale skutečnými spolutvůrci rozhodování. Na druhé straně sílí hlas, že máme nedostatek informací — objevuje se to v rezolucích ze závodů, z vědeckých pracovišť, ze škol i v dopisech občanů.

Tedy: na jedné straně proklamace a na druhé straně holá skutečnost. Vyjevuje se tu rozpor mezi slovem a činem, rozpor, který je vždycky důkazem, že něco není v pořádku ve státě, ve spravování věcí veřejných.

Často se na tento rozpor reaguje tak, že se nedá nic dělat, že už to nejde jako před 21. srpnem, že vypukla takzvaná nová realita a že si tedy musíme všichni utáhnout duševní opasek. Jak kdo. To záleží na politickém gustu. Někdo když vidí novou realitu, tak sklapne [illegible] — s prominutím — kufry a pochoduje v novém rytmu a nic nehledí na to, co říkal před několika málo týdny. Kdyby jen: co říkal, ale hlavně co myslel. Z jakési pomýlené ukázněnosti začne zapomínat na zásady, které horoucně a křiklavě vyznával — nikoli jen v soukromí, ale dokonce veřejně. Pro takové lidi náš slovník má přímo zásobu pojmenování. Nepokládám za vhodné je tu publikovat... Jiní lidé — řekl bych: realisté — nezavírají oči před realitou, před tím, co se změnilo, co zahynulo a co se nového zrodilo. Vidí to zcela jasně před sebou. Jenže to, co vidí před sebou, není pro ně neměnné tabu, kolem kterého je nutné chodit po špičkách. Mají své myšlenky o světě a jeho uspořádání, mají své ideály. A protože taky mají určitý stupeň mravnosti, nehodlají ze svých myšlenek a ideálů slevovat. Realita jim neosmlouvá, oči ani neucpala ústa, a proto budou dál zápasit o proměnu reality, o realizaci myšlenek a ideálů. Určitě se nemýlím, když sdělím, že právě tohle vždycky v minulosti dělali všichni revolucionáři — i Marx, i Lenin. Oni svět chtěli důkladně poznat, oni se chtěli zevrubně seznámit s realitou života — ale nikoli pro samo poznání, pro samo seznámení se. Oni totiž svět chtěli měnit, oni tu realitu života chtěli přeformovat. Především proto svět a jeho realitu studovali a poznávali.

Chceme-li být revolučními realisty, sotva se budeme chtít smířit s rozporem mezi proklamacemi a skutečností politického života jako s neměnnou konstantou. Proto musíme o tomto rozporu mluvit veřejně a otevřeně, jinak jej nikdy neodstraníme, sám od sebe nezmizí. Prostě budeme prosazovat maximální snahu pojmenovávat věci pravým jménem: Když o věcech, týkajících se všeho obyvatelstva, rozhoduje malá skupina lidí, aniž by občané měli efektivní možnost vůbec vyjevit své názory a svůj postoj; když se o mnoha otázkách veřejného zájmu jedná za zavřenými dveřmi, tedy za zády veřejnosti; když se něco rozhodne, aniž se obyvatelstvu řeklo, co v š e c h n o se rozhodlo a proč se vůbec rozhodlo — potom tohle nenazývejme veřejnou, demokratickou politikou, potom pro tohle neužívejme označení politika v poledňovém duchu. Jinak bychom klamali, jinak bychom předstírali, jinak bychom vytvářeli marné a k ničemu nevedoucí iluze.

Chceme-li veřejnou, demokratickou a otevřenou politiku, potom musíme otevřeně říkat, co ji dusí, co ji vede k ústupu, co ji potlačuje. A dnes je to především to volání „zdola": nedostatek informací. Lidé „dole" říkají, že nevědí, co naše vedoucí politické a státní orgány činí, že různé dohody, které podepsaly, mají podobu ledovce: jen malý cípek jich se dostane nad hladinu veřejnosti. Komunisté „dole" naříkají, že jim není jasné, proč nemůže být ustavující sjezd strany českých zemí, když se přece řeklo, že svolán bude, a když se přece všeobecně ví, že se o tomhle sjezdu vůbec nic neříká v žádném moskevském protokolu. A občané „dole" naříkají, že se uzavřela dohoda o pobytu sovětských vojsk na našem území, ale vůbec se jim nesdělí, kolik cizího vojska na našem území bude a co to vlastně konkrétně znamená dočasnost pobytu.

Je toho přirozeně víc, o čem se mezi lidmi hovoří. Lidé vědí, že komunisté Německé demokratické republiky nedávno zasedali a že na tomto zasedání velkou pozornost věnovali Československu. Jde na jejich odpovědnost, čím čas svého zasedání naplní. Mají-li tak málo svých problémů, že si dovolují přepych zabývat se problémy cizími — je třeba se sklonit v úctě před takovým stavem jejich veřejných věcí. Ať si jen ty cizí problémy studují, to je v pořádku. Začnou-li však rozebírat cizí problémy takovým způsobem, jako by to byly jejich vlastní, začnou-li — například — mluvit o druhé komunistické straně, že má nějaké divné vedení, s úmyslem, že by se to vedení mělo změnit, potom stojíš v úžasu nad takovou opovážlivostí (abych neužil slova drzost). Jenže tohle všechno se týká k o m u n i s t i c k é s t r a n y n a š i r e p u b l i k y. A co se týká naší komunistické strany, která je vedoucí politickou silou naší republiky, týká se každého našeho občana. A to už nám vůbec nemůže být lhostejné. Zejména tehdy ne kdyby vedení naší komunistické strany nedalo sousedům ze severu slušnou a rozhodnou odpověď v tom smyslu, že v Československu o politických věcech rozhodují dospělí, plnoletí lidé, kteří nepotřebují žádnou cizí guvernantku. Ta naše dospělost a plnoletost roste kromě jiného z pokrokových, lidových a demokratických tradic. Prostě mělo by se odpovědět tak, aby si rádci uvědomili, že naši občané jsou citliví i na to, odkud rady přicházejí, a že existuje míra historického taktu, co si lze a nelze dovolit.

A tak to chodí i s jinými otázkami, nesrovnatelně vážnějšími a důležitějšími. Ještě před několika týdny byl pravidelný styk novinářů s předními politickými a státními osobnostmi samozřejmostí. Při tomto styku obvykle nešlo o pouhou jednostrannou informaci, nýbrž zároveň o výměnu názorů, často o rozebrání určité otázky z mnoha aspektů. — Říkám-li tyto těžkosti, vůbec to nečiním z úzce profesionálních zájmů. Onen stabilní kontakt novinářů s politiky a státníky byl výrazem poledňové, demokratické politiky, byl zárukou plynulé komunikace mezi vedením společnosti a občany, komunikace přirozeně v obou směrech. Bez této komunikace se drolí demokratická stavba společenského zřízení.

Mezi novináři jsme mnohokrát hovořili o změně tohoto stavu, o obratu našich politiků a státníků, který učinili ve vztahu k novinářům. Zmiňuji se o něm veřejně proto, že se vůbec netýká jen novinářů, ale všech občanů. Je to totiž změna symptomatická. Signalizuje proměny v politickém ústrojenství naší společnosti, v politické atmosféře naší republiky. Chtějí-li politikové a státníci uchovat základní prvky poledňové politiky, potom by měli obnovit pravidelný styk s novináři, protože ten je jedním ze základních prvků demokratičnosti politického života. Novináři z takového kontaktu nečerpají pro sebe sami, ale pro svou tvorbu, která je určena široké veřejnosti. Je-li tedy tento kontakt v zájmu veřejnosti, znamená to taky, že je v absolutním zájmu těch, kteří jsou vedoucími reprezentanty politických a státních záležitostí. Tento kontakt není milodarem novinářům, ale nezbytností demokratický uspořádané socialistické společnosti, podmínkou sine qua non. A je tudíž v této chvíli zkouškou upřímnosti a poctivosti slov o demokratické, poledňové politice.

Ne náhodou píšu o tomto problému. Hlasy, o nichž jsem se zmínil na začátku, signalizují, že se tento problém [illegible] problémem číslo jedna. Nehude-li řešen, nastává pro tuto společnost vážné nebezpečí rozkladu. Tato společnost si totiž zvykla na plnou informovanost, zvykla si na svobodný, otevřený tisk. Stal se jí samozřejmostí. Z něho čerpala svou vnitřní sílu. Jeho pomocí překonávala vnitřní napětí, otevírala jedinečnou aktivitu miliónů občanů. Plná informovanost — to znamená politika před tváří veřejnosti — byla, tmelem této společnosti. Kdyby měla natrvalo pominout, občané by zhostejněli, protože mnohokrát vyjevovaná nespokojenost bez odezvy nikam jinam než k lhostejnosti a apatii nevedou.

Proto: tady v tomto problému se fakticky rozhoduje o všem ostatním. Jaká se u nás bude dělat politika, jaká bude atmosféra společenského života, jaký prostě vůbec život bude.

REPORTÉR, č. 43/68, 6. - 13. listopadu 1968, str. 5. a 14.

ÚVAHA

REMINISCENCE NA MLHAVOU JEDNOTU

VLADIMÍR NEPRAS

Společně s obdobím mlh přichází i snaha zamlžování mysli našich občanů. Nevím, zda to má souvislost s koloběhem ročních období, ale skutečnost je taková, že letošní podzim takovýto jev přinesl. Jeho nebezpečnost je tím závažnější, že je až nepříjemně podobný těm, které známe z minulého patnáctiletí. Setkal jsem se při mnoha diskusích a besedách s dělníky i inteligencí například s touto otázkou: Proč se nám komunistům i nekomunistům opět přestává říkat pravda, nebo ještě lépe, začínají říkat polopravdy? Proč se nečekně otevřeně: Tohle a tohle se píše ve stovkách rezolucí, tohle a tohle si přejí dělníci, rolníci, inteligence, to si přejí naše národy? Proč se netlumočí názor většiny organizací komunistů, kteří žádají okamžité svolání sjezdu? Takových „proč" stále přibývá a nelze je do nekonečna přehlížet.

Dnes se velmi často mluví o jednotě našeho lidu. Myslím, že to je velmi šťastný dojem. Ano, existuje v naší zemi jednota většiny obyvatel, ale přes ni nelze přehlížet tisíce a pravděpodobně i desetitisíce lidí, kteří s polednovým vývojem u nás nesouhlasili, byli proti němu a budou ze všech sil bojovat, abychom vytčenou cestou nepokračovali. Je pro ně totiž velmi nebezpečná. A to hned z několika důvodů, které se pokusím vysvětlit.

Předně přichází na mysl otázka: Kde byli v pohnutých srpnových dnech? Většina jich byla zde. U některých se přece jen projevil pocit pravého socialistického vlastenectví, uvědomili si, že stavidla zdvižená loňským prosincem a letošním lednem uvolnila takovou energii, která se nedá vtěsnat do původního koryta. A dnes si pro sebe vyvozují závěry.

Ale je zde velmi početná skupina lidí, kterým i v těch nejnižších funkcích zachutnala moc. Zvykli si vládnout, ale zapomněli, nebo se nikdy nenaučili při tom přemýšlet. Tato zkostnatělá byrokracie je a vždy byla tou největší brzdou pokroku. Tito lidé měli a jistě budou mít plná ústa slov o „vymoženostech", na které se zapomíná, ale neznají a nechtějí znát, že většina našich národů si přeje socialismus humánnější, skutečný socialismus, který musí mít lidskou tvář. Jiného socialismu také není.

Kde ještě jsou takoví lidé? Možná, že se mnou zapochybujete, ale domnívám se, že téměř všude. Copak těch průměrných a podprůměrných nebylo na vedoucích místech dost? Kam myslíte, že se poděli? Nikam se nevypařili, byli zde před Lednem, zůstali na svých místech po Lednu a — sedí na svých místech — i dnes.

Nechci se dotknout mnoha poctivých funkcionářů, vedoucích pracovníků, ředitelů a dalších, ale postavíme-li si otázku, jak je to možné, že se naše vyspělá společnost dostala do takové krize, objeví se ihned potřeba důkladnější analýzy. Snad ji naši sociologové, historikové a filosofové provedou. Znovu opakuji, že nejde o ty funkcionáře, kteří mluví se svými voliči, radí se se svými podřízenými, kteří se obracejí k lidu a jednají v jeho vůli a přáních, kteří jsou dostatečně vzdělaní, aby mohli své funkce zastávat. Běží však o ty, kteří zapomněli, že mají sloužit a jednat pro blaho všech a ne pro blaho své či příbuzných.

Příliš často, a se zvláštním důrazem se mluvilo o „vojácích strany". Ti, kteří rádi používali tohoto hesla, velmi dobře viděli, že voják strany nesmí o rozkazu diskutovat, ale jen jej plnit. Poznali, jakmile se z vojáka stane frajtr, nebo dokonce kaprál, tak že ho musí vojáci na slovo poslouchat a navíc nesmějí o jeho znalostech ani pochybovat. Kritika těchto frajtrů i kaprálů byla nepřípustná. Bylo to „kverulantství", které „rozbíjí jednotu strany", bylo to „osočování" zasloužilých frajtrů a kaprálů, bylo to spiknutí intelektuálů ve straně a s ním „zákonitě" přicházející revizionismus.

Zapomnělo se i na to, že v posledních deseti letech se velmi pečlivě vybírali do mnohých funkcí takoví, kteří více nemohou a také nebudou, než poslouchat a přenášet na jiné rozkazy. Dnes tomuto systému se říká tuhý centralisticko-byrokratický režim. Ale ve skutečnosti to nebylo nic jiného, než spiknutí podprůměrných lidí. Lidí, kteří svého postavení dosáhli díky tomu, že „nevybočují z řady", že nevynikají duchem, ale snad jen otrockou poslušností. Takové lidi si Novotného režim pečlivě a systematicky po celá léta vybíral. Jejich existencí ve straně začala diferenciace — dělení, které se projevilo voláním po mimořádném sjezdu. Čtrnáctý mimořádný sjezd měl stranu z velké části oprostit od nich, nedat jim možnost ještě více zabředávat do nekonkrétnosti, mnohomluvnosti a hlavně mlhavosti socialistických cílů. Právě proto byl připravovaný sjezd všem podprůměrným frajtrům trnem v oku.

Některým lidem v KSČ vyhovovala letargie stranicko-politické práce, nezájem komunistů o vše, značná absence na všech schůzích a hlavně neangažovanost v politickém dění současnosti. Nejinak tomu bylo i ve veřejném životě. Mistři manipulátoři mohli volně bez jediného hlasu odporu šoupat s občánkem, jak se jim zlíbilo. Mohli moudrého a vzdělaného nahradit nevzdělaným, politika politikářem, poctivce nepoctivcem, charakterního člověka bezcharakterním. A to vše bez jediného hlasu odporu.

Proto ty tázavé pohledy mnoha občanů, kteří slyší mluvit o jednotě ve straně i v národě, ale hned na to se dozvídají o lidech, kteří veřejně, ale častěji neveřejně spílají Dubčekovi, Smrkovskému, Hanzelkovi, Šikovi, Kriegelovi, Borůvkovi, zkrátka všem těm, kteří mají kvocient inteligence vyšší. Tito diktátůrci dobře rozpoznali, že jaro našeho socialismu dělá tečku za jejich laickým životem. Poznali, že konči jejich přežívický systém, že budou muset opět dělat. Proto se s tímto skutečně sladkým životem nechtějí rozloučit. Proto volají, že byly základy socialismu ohroženy. Kdepak, socialismus u nás nebyl ohrožen, ale pouze snadný život jeho souputníků. Proto dnes ti nejrůznější „pravověrní" volají po návratu starých pořádků a využívají situace v domnění, že nadešel jejich čas. Zapomínají však, že propásli svůj okamžik, že se už nemůže

navrátit období Novotného samoděržaví, že národ i rozhodující většina komunistů to prostě nedovolí.

Jistě budou snahy po represáliích. Ostatně už dnes vychází z úst těchto „neuznaných" volání po zatýkání, po odvolání těch, kterých si lid nejvíce váží.

Bylo by lehkomyslné mávnout rukou nad těmito ojedinělými hlasy. Famira a ti další reprezentují tisíce, ne-li více osob. Jsou to právě ti frajtrové a kapráloví, kteří budou všemi prostředky bojovat za svá postavení, která jim už dávno nepřísluší. Budou chtít zavádět teror, budou vyhrožovat, protože se dnes opět cítí silní. Svá místa ani funkce neopustili a dobrovolně neopustí. Silnými se cítí proto, že se spoléhají na přítomnost cizích vojsk. Zapomínají však, že bylo několikrát zdůrazněno (i smluvně) nevměšování se do našeho vnitřního života.

Dnes volají po důsledné cenzuře v tisku, rozhlase i televizi. Dobře znají své síly. Vědí, že nemohou soutěžit s lidmi, kterým tisk dává místo, rozhlas vysílací čas a televize obrazovku. Že neobstojí při konfrontaci znalostí marxistické filosofie, že nemohou stačit v dialogu s našimi ekonomy. Proto se stále halí do anonymity. Veřejný dialog by odkryl jejich podprůměrnost. Tomu se brání. Raději volí shromáždění třeba s přísnou prezencí, a zde pak většinou urážejí ty, ve kterých lid vidí své přirozené reprezentanty. Jsem přesvědčen, že takovýchto individuí je ještě dost. Najdeme je na různých místech v úřadech, v továrnách, v různých institucích. Pokud stranické organizace, veřejná shromáždění na ně otevřeně neukáží nebo neodhalí jejich kabinetní politikaření, potud budou vykonávat bezpráví, neodborně řídit výrobu, potud budou moci neomezeně vládnout.

Nezřídka je od nás i ze zahraničí slyšet volání po „očistě" strany. Mluví se o tom, že Komunistická strana Československa prý je příliš masovou stranou. Ano, z hlediska jiných by bylo lepší, aby mohl počet těch „vpravdě nejvěrnějších" opět manipulovat našimi národy, jak se mu zachce. Dokonce se říká, že by stačilo naší straně dvě stě až čtyři sta tisíc komunistů. Zajímavé číslo. Jistě není bez zajímavosti, že právě tento počet je souhlasný s takzvaným aktivem Novotného věrných. Zatím jsou to však jen přání, ale naskýtá se otázka: Kdy se začne s realizací této myšlenky?

Teprve tehdy, až se podaří přivést jak komunisty, tak všechny ostatní občany do staré letargie, do nezájmu o politické dění. Existuje bohužel i reálné nebezpečí, že podceňování dnes opět vylézající skupiny „samospasitelů" se stane obecným jevem, a to hlavně u vedoucích politiků naší strany. Spoléhání na přespříliš nou jednotu je nebezpečné. Diferenciace už dávno začala, zamlžování její existence je škodlivé. Naopak, názorové střetnutí jen urychlí náš poledn ový proces i v okleštěných podmínkách. Záleží na každém z nás, zda se vrátíme tam, kde bezpráví bylo činěno s naším tichým souhlasem.

REPORTÉR, č. 43/68, 5. - 13. listopadu 1968, str. 5. a 14.

REPORTÉR, č. 43/68, 6. - 13. listopadu 1968, str. 14. a 15.

EKONOMIE

A. STRAUB

9/347/XI

OD HOSPODÁŘSKÉ REFORMY NELZE USTOUPIT

Prohlášení vlády o tom, že hospodářská reforma bude pokračovat, patří k těm zprávám, které v poslední době většina z nás tolik potřebuje, očekává a vděčně přijímá — ke zprávám, které pomáhají zahánět obavy z nejhoršího a alespoň poněkud vyjasňující situaci. Díky tomu stojí za to, abychom se utkali s pochybnostmi o perspektivách reformy, které poslední události posílily a které jsou nám z některých stran dosti systematicky vnukány.

O důvody k pesimismu není na první pohled nouze. Hledáme při pohledu do budoucnosti oporu v analogiích s minulostí? Hospodářská reforma z konce 50. let, uskutečňovaná za podmínek, kdy v ekonomice bylo méně potíží než kdykoliv předtím i potom za celé poválečné období, ztroskotala. Nynější reforma pokračovala v uplynulých letech značně pomaleji, než se zpočátku předpokládalo, její postup byl několikrát zabrzděn a ohrožen diskreditujícími kompromisy. Dokonce i po Lednu postupovala kupředu jen velmi ztěžka. I o poměrně malých organizačních změnách jako slučování, sdružování či osamostatnění menších podniků, částečné změny jejich výrobního programu, rušení neefektivních provozoven, omezování pochybných investičních akcí, vznikaly ostré spory, řešené s použitím zbraní těžkého kalibru. Ještě asi týden před 21. srpnem vedl spor o umístění investic v těžbě ohnivzdorné hlíny ke stávce, ostrému sporu resortů, vzrušené diskusi v tisku a k osobním zásahům dvou ministrů v dotčených závodech. Bylo a je dost problémů daleko vážnějších. Tehdy nebylo jasno jak je řešit. A jak se mohou řešit nyní?

HOSPODÁŘSKOU KRIZI SLOVY NEZASTAVÍŠ

Podobných otázek je tolik, že nám nezbude, než se pro začátek omezit na samu podstatu věci. Náš politický vývoj posledních let a měsíců, který vyvolal tolik protikladných hodnocení, je neodmyslitelný od hospodářské krize, kterou jsme dosud nepřekonali. Tato krize byla a je plíživá, ale na rozdíl od „plíživé kontrarevoluce" lze její vytrvalou existenci prokázat. Bez jejího překonání je zažehnání těch tendencí v našem politickém životě, které pokládají vlády 5 zemí i Varšavské smlouvy za nepřípustné, nemožné. Z toho plyne, že i kruhy, rozhodující ve společenství zemí, k němuž jsme tak pevně připoutáni, mají zájem na tom, aby naše hospodářství ozdravělo, a tedy i na tom, aby byly provedeny reformy k tomu nezbytné. S vyhrocením krize ve vztazích mezi námi je možno očekávat zesílenou aktivitu našich partnerů i na poli vzájemných hospodářských vztahů a snahu o rozhodnější řešení problémů, které i zde časem narostly.

PRO PARTNERSTVÍ JE TŘEBA PODMÍNEK

Efektivnost moderního hospodářství závisí stále více na velikosti prostoru, ve kterém může bez překážek, tvořených státními hranicemi, fungovat jako jednolitý celek. Možný rozsah vědeckovýzkumné základny, rozmanitost a komplexnost její činnosti, stupeň koncentrace a specializace výroby se svým vlivem na její technickou úroveň i míra konkurence, kterou lze zachovat uvnitř ekonomiky, i při potřebném vysokém stupni koncentrace, jsou konec konců určeny především velikostí tohoto prostoru. Malé a hospodářsky od sebe i od ostatního světa dosti izolované lidově demokratické státy mají v tomto směru mnoho co dohánět. Není žádným tajemstvím, že rozvoj dělby práce mezi nimi byl a je neuspokojivě pomalý. V cestě tu stálo a stojí vedle obtíží objektivnějšího rázu velmi mnoho dílčích, místních zájmů. Našich stejně jako cizích. S mnoha nepohodlnými opatřeními, obtížnými kroky se dlouho váhalo. Ale nyní jsme byli všichni, my i naši partneři, donuceni k celé řadě nepříjemných, obtížných kroků. Před takovými obtížnými kroky by se nemělo váhat především tam, kde to slibuje trvalý efekt, řešení opravdu životních problémů našeho společenství v dlouhodobé perspektivě. Překonávání obtíží v hospodářské spolupráci a radikální postup k tomu, aby dospěla na kvalitativně vyšší stupeň, takovýto efekt slibuje. Úsilí na tomto poli pomůže předcházet i krizím v našich vztazích v oblasti politické tím, že zdokonalí už zmíněnou synchronizaci celkového společenského vývoje evropských socialistických zemí, tak aby rozpory vznikající z jeho nerovnoměrnosti nenarostly neúměrně a nebyly řešeny tak mimořádnými prostředky, jak se stalo nedávno.

Jak se v tomto světle jeví program naší hospodářské reformy, kterou někteří nyní uvádějí v pochybnost? Nejde teď přirozeně o její detaily, ale o principy. Především o zásadu posílené hmotné zainteresovanosti na ekonomickém pokroku posílením trhu s jeho vztahy konkurence mezi relativně samostatnými hospodářskými jednotkami, o posílení této jejich samostatnosti oslabením úlohy celostátních center v řízení, o oslabení monopolů a o uvolnění hospodářských styků přes hranice státu. Neméně též o zásadu posílení účasti pracujících na řízení podniků.

EKONOM MUSÍ VIDĚT I ZÍTŘEK

Už při tomto stručném výčtu se ukazuje, jak v mnohém směřují naše reformní plány ke stejnému cíli jako uvedené objektivní tendence vývoje středoevropské a východoevropské ekonomiky a mocné zájmy, které s nimi jdou. Rozvoj mezinárodní dělby práce znamená i v silně centralisticky řízených ekonomikách posílení tržních vztahů. (Ani největší dogmatici se nikdy neodvážili tvrdit, že výrobky překračující hranice socialistického státu nejsou zbožím.) Znamená posílená konkurence a oslabení monopolů všeho druhu. Zbavuje také vyšší orgány jejich monopolního postavení poslední instance v rozhodování o hospodářských otázkách. Toto postavení poslední instance bylo však základnou, ze které v minulosti vycházely známé nezdravé tendence soustřeďovat stále více i operativní řízení na této úrovni. Oslabení postavení nejvyšších státních orgánů jako poslední instance uvádí tak v pochybnost i mnohé jiné pravomoci, které si tyto orgány v minulosti faktický přisvojily. Mezinárodní integrace potud směřuje shora k podobným výsledkům jako vnitrostátní decentralizace zdola.

I případný vznik nadstátních hospodářských orgánů je bezprostředně oslabením státního řídícího centra, které je v některých svých funkcích nahrazeno. Zdali toto oslabení jeho úlohy má být kompenzováno rozšířením jeho pravomocí směrem dolů, je přitom otázkou relativně samostatnou. Představa, že je to vždy nevyhnutelně nutné, je nápadně zjednodušená a jednosměrná.

DECENTRALIZACE MUSÍ POKRAČOVAT

Růst hospodářského organismu, složitosti jeho vnitřních vztahů a růst počtu stupňů jeho řízení má některé nezdravé následky. Aby komplikovanost řízení nerostla nadměrně, některé jeho stupně se přitom omezují ve své pravomoci a někdy i ruší. Které přitom bývají pokládány za nejsnáze postradatelné? Stupně nejnižší ne, obvykle spíše některé ze středních. A právě různé vyšší stupně vnitrostátního řízení ekonomiky se při rozšiřování mezinárodní dělby práce a postupné integraci dostávají do postavení takovýchto středních stupňů, mezičlánků, které mohou být redukovány. Nejen to. Jestliže se některé složky řízení hospodářství vzdalují od kolektivů bezprostředních výrobců stále více, jestliže jim unikají dokonce i za hranice státu, mělo by to být do jisté míry vyžadováno tím, že jiné složky řízení by se jim naopak přibližovaly. Podle toho se nezdá ani demokratizace řízení našeho hospodářství až po rady pracujících s významnými právy rozhodování být v zásadním rozporu s vývojovými tendencemi ekonomiky socialistického společenství. Složitá mezinárodní situace vyvolává i sporně některé tendence k centralizaci řízení hospodářství. Z toho, co bylo řečeno, je však snad zřejmé, že tyto centralizační tendence nejsou jediné, které z této situace vznikají, že nemusejí nezbytně a automaticky převážit.

Je tu ovšem ještě jedna velmi vážná komplikace. Prostor pro naše vlastní rozhodování o národním hospodářství a jeho reformách, který nám ponechávají dnes převažující zájmy socialistického společenství, je nepochybně sám o sobě dosti značný. Známé poukazy na probíhající decentralizaci v řízení ekonomik jiných soc. zemí, na odlišné podíly vlastnických sektorů v nich, na jejich často intenzivnější hosp. styky s vyspělými kapitalistickými zeměmi apod. dávají představu o možnostech, které jsme nevyužili díky našemu vlastnímu, domácímu dogmatismu a konzervatismu. Ale ať už jsou příčiny stavu jakékoliv, je možno namítnout, že pokusy o jeho nápravu pokračujícími reformami znovu ožíví boj dílčích zájmů a ohrozí současnou jednotu převážné většiny naší společnosti i všechno, co na této jednotě nyní závisí, až po samu existenci mnoha našich spoluobčanů (namnoze právě těch nejlepších), že spory při uskutečňování reforem, které před srpnem občas bývaly tolik živé a vzrušené, nás oslabí a poskytnou záminku k dalším zásahům zvenčí.

REFORMA POTŘEBUJE ENERGII

Na tomto místě je důležité si uvědomit, že určitou výhodou mezních situací je to, že v jistém smyslu zjednodušují a usnadňují rozhodování. Nelze hledat řešení, které by nebylo riskantní, lze si vybrat jen mezi nebezpečím menším a větším. Jednota lidu se v nečinnosti udržet nedá — brzy by jí začal narušovat vývoj buď živelný, nebo nařízený od nás. A co by bylo platno udržovat za každou cenu jednotu s těmi, kdo by chtěli jen, aby se nic nezměnilo, a nebyli by ochotni při realizaci hospodářské reformy za žádných okolností nic obětovat? Podpora lidí tak pasivních a opatrných k ničemu nepomůže a před ničím neuchrání. Z poslední doby je dost důkazů o tom, že naše veřejnost je za jistých podmínek ochotna leccos vydržet a přinášet oběti.

Jaké jsou to podmínky? Ekonomická reforma před Lednem a vlastně i po něm nejvíc trpěla tím, že mezi jejími pozvolna zaváděnými opatřeními stále chyběla taková, která by na kolektivy i jednotlivce vyvíjela tvrdý tlak, nutící je k progresivním změnám ve výrobě. Celková společenská situace nebyla tak napjatá, aby průměrný člověk nepřetržitě a už podvědomě cítil, že progresivní změny v ekonomice a společnosti jsou nutné a neodkladné, že za jejich odkládání budeme vzápětí všichni potrestáni, že své poměry musíme zlepšovat, nebo se rychle zhorší. Dnes v našem společenském klimatu není o bezohledné tlaky nouze. Obyvatelstvo prošlo intenzivním školením, při němž se nešetřilo názornými pomůckami, aby se nám dokázalo, že naše situace je skutečně krajně vážná a že problémy, na které bylo předtím občas upozorňováno, si nevymysleli pofouchlí intelektuálové nezávisle na skutečnosti. Jde jen o to, jak změněné tlaky ve dvojím smyslu slova ekonomicky využít, učinit z nich zdroj energie, se kterou budou nezbytné reformy provedeny a odpor proti nim překonán. Lidé dnes leccos snesou, ale budou chtít „být přítom", účastnit se aktivně, spolurozhodovat a prověřovat si, co se děje.

DEMOKRATIZACE HOSPODÁŘSTVÍ JE NEVYHNUTELNÁ

Tisk například tlumočí názory pracovníků průmyslových závodů, kteří by především chtěli vědět, jakou závažnost budou mít rozhodnutí rad pracujících, se kterými se experimentuje. Na tom převážně závisí jejich zájem o všechny podobné experimenty. Existuje skutečně nějaká jiná možnost než respektovat mínění těchto lidí, aktivní části obyvatelstva, elity všech společenských skupin? Naše nynější vedení může buď udržovat jejich podporu a s ní zvítězit, nebo padnout, anebo ji ztratit a padnout zcela jistě.

Jak je známo, o účelnosti rad pracujících a jejich případného vybavení rozsáhlými pravomocemi byly u nás v uplynulých měsících vysloveny některé pochybnosti. Diskuse o tom, do jaké míry jsou objektivní tendence ve vývoji řízení moderního hospodářství, požadavek jeho maximální pružnosti a efektivnosti, v souladu s existencí takovýchto orgánů, zůstala otevřená. Události po 20. srpnu stavějí všechny tyto problémy do nových souvislostí.

Nyní je třeba klást maximální důraz na demokratizaci a řízení ekonomiky. Nedemokratické, centralistické tendence se ze současné situace budou rodit samy. Je třeba jim usilovně budovat protiváhu, vytvářet institucionální zábrany. Je nanejvýš důležité, aby naše hospodářská (a samozřejmě nejen hospodářská) politika měla co nejvíc ručitelů, aby bylo stále jasno, co chtějí masy, a aby bylo co nejtěžší vyvolávat o tom pochybnosti — ať doma nebo v zahraničí. Hospodářské obtíže nejsou argumentem, který by stačil tento požadavek vyřídit. Jugoslávské dělnické rady vznikly v době největších hospodářských obtíží. Ke škodě teorie budou zřejmě muset být poněkud odlišeny projekty přesně propracovaného ekonomického modelu, fungujícího přesností hodinového stroje. V naší nynější skutečnosti by měl podobné podmínky pro řádný chod jako hodinky na kovadlině.

Ale základní zásady reformy musejí být zachovány. Demokratizace řízení našeho hospodářství se jeví účelnou ve světle těchto úvah, tak jako se jevila i dříve našim odborníkům. A náš lid si ji přeje. To jsou dostatečné důvody pro ni. Jestliže si ji snad nepřeje někdo jiný, je třeba, abychom od ní neustupovali dříve, než se jasně ukáže, kdo a proč si ji nepřeje a než k ústupku od ní budeme přímo donuceni. Ať odpovědnost za takový krok zpátky nese ten, kdo má na něm skutečný zájem, a nikdo jiný.

REPORTÉR, č. 43/68, 6. - 13. listopadu 1968, str. 14. a 15.

ILUZE A REALISMUS

Karel Kosík

V Čechách nikdy nemohl vzniknout tento výrok: „V politice je možno se spojit k dosažení určitého cíle i s čertem, ale je třeba mít jistotu, že ty přelstíš ďábla, nikoli on tebe." Novodobá česká politika je od svých počátků poznamenána dětinskou důvěrností a propadá klamným iluzím také tam, kde se tváří realisticky a pokouší se o chladný výpočet. A zakladatelé moderního českého programu jdou v tomto sebeklamu tak daleko, že ztotožňují politickou iluzi s realismem a střízlivostí. Realismus je u nás již v 19. století pláštíkem naivity a nerozumu. Havlíček zakládá austroslavistickou koncepci na třech předpokladech: „Předně, abychom se my Slované, demokracie a svobody věrně drželi; za druhé, abychom s dynastií věrně spojeni byli, a za třetí, aby též dynastie při demokracii a svobodě pevně stála." Tento třetí předpoklad je dědičným hříchem české politiky: kdy a kde byla „dynastie" svobodomyslná a demokratická? Jak je možno předpokládat, že reakční síla bude pokroková? Permanentní mizérie a krize české politiky v 19. století pramení z marné snahy řešit neřešitelné a z čekání na zázrak, který učiní z reakčního pokrokové. Tento iluzionismus uzavíral českou politiku do bludného kruhu. Vycházelo se z předpokladu, že Češi mají být demokratičtí a svobodomyslní, ale závěr zněl, že vlastně příliš svobodomyslní a demokratičtí být nemohou, neboť by proti sobě popudili svého jediného mocného a vlivného spojence — „dynastii". Ve slovech se ohlašovala zásada, že Češi mají provádět svou vlastní politiku, ale praxe se řídila pravidlem, že nemohou postupovat jinak než v souladu se zájmy „dynastie".

V samotných základech moderní české politiky je dvojznačnost, která se stává zdrojem kolísání a pragmatismu. Zakladatelé správně konstatují, že se v proudu světové centralizace a mezi dvěma kolosy, výbojným Německem a carským Ruskem, nemohou Češi udržet jako svobodný a politický národ bez vlivných a silných spojenců. Z tohoto zjištění však dělají falešný závěr: hledají spojence v habsburské monarchii. Dávají české politice zdůvodněný základ, ale současně ji na celá desetiletí zatěžují **ideologickým zdáním**, které není schopno rozlišit skutečné spojence od domnělých. Ideologické zdání způsobuje, že česká politika prohrává zápas s časem. Místo aby předvídala situace, včas prohlédala záměry protihráče a organizovala síly k vlastní hře, dává se překvapit událostmi a upadá do léček. Rozum se tak dostává do politiky vždy až post festum, teprve když jsou události rozhodnuty. Není tedy součástí a spolutvůrcem politiky, nýbrž objevuje se jako zpožděný komentář nad završeným děním a dodatečně rozvažuje, co se mělo tehdy dělat. Ideologické zdání je opakem střízlivého vidění skutečnosti. Vidět skutečnost tak, jak je, znamená především rozbít mýty a iluze, které nás nutí dívat se na sebe, věci a situace cizíma očima.

Politika jako hra o moc a s mocí je vždy také zápasem, v němž se jeden druhému snaží vnutit svůj pohled na skutečnost a svou interpretaci událostí. Svérázná dialektika pána a otroka se v této oblasti realizuje tak, že vítěz nutí poraženého nejen k tomu, jak se má dívat na svět a na sebe, ale předpisuje mu také formule, v jakých má tuto kapitulaci a toto vzdání se sama sebe provádět. Přesněji: v této hře se stává poraženým ten, kdo si nechal vnutit hledisko druhého a posuzuje sebe, své počínání a konání očima protivníka. Tento moment se v tradičním chápání „české otázky" nedoceňuje. A proto se také přehlíží, že je základní rozdíl, zda se česká otázka chápe jako problém malého národa žijícího mezi Východem a Západem nebo jako problém politického národa ve střední Evropě. V jednom případě chceme vědět, jak můžeme jako malý národ přežít, kdežto v druhém případě se ptáme, jaká je souvislost mezi střední Evropou a politickým národem. Střední Evropa není zeměpisný pojem, nýbrž dějinná skutečnost. Jsme politickým národem jen potud, pokud spoluvytváříme střední Evropu. Střední Evropa existuje jen potud, pokud trvá národ jako dějinný subjekt, který nejen dovede vydržet napětí proudů a vlivů, ale dokáže je přeměnit v samostatnou politickou, kulturní a duchovní syntézu. Jestliže národ tento nápor a spor nevydrží, přestane být dějinným subjektem a klesne na pouhý objekt tlaků a sil, rozkládá se současně jako politický národ a přeměňuje se na česky mluvící obyvatelstvo. V této metamorfóze, kdy se politický národ mění na česky nebo slovensky mluvící výrobce oceli a obilí, zaniká také střední Evropa jako dějinná skutečnost a přeměňuje se na pouhý strategický prostor nebo kolonizační území. A spolu s tím se ze svrchované země stává provincie.

Česká otázka je spor o smysl existence politického národa ve střední Evropě. Národ existuje, obnovuje se a upevňuje se v tomto sporu, v němž se odděluje vznešené od nízkého, důstojné od ponižujícího. V tomto sporu existuje národ v neustálém nebezpečí, že vlastní vinou upadne nebo bude jinými uvržen do nižšího, podřadného, odvozeného postavení. „Česká otázka" je tedy dějinný zápas o to, zda se politický národ přemění na pouhé obyvatelstvo, zda země klesne na provincii, zda demokracie ustoupí před fašismem a humanismus před barbarstvím. V české otázce se současně řeší spor, zda politický národ ve střední Evropě může existovat jako pokrokový a svrchovaný národ.

Zvykli jsme si říkat, že česká otázka je otázkou světovou, ale tento zvyk nám zřejmě bere odvahu podívat se na dnešní svět. Palacký zdůvodňoval českou otázku na pozadí světového dění, které směřuje k centralizaci lidstva a znesnadňuje existenci malých států v Evropě. Jak souvisí dnes česká otázka se světovým děním?

Nebyla a není naše krize součástí evropské a světové krize? A nestala se naše krize privilegovaným okamžikem, v němž se odhalily základy evropské krize? Moderní politika se charakterizuje jako manipulování masami. Tato manipulace se provádí v atmosféře strachu a hysterie. Politická manipulace jako projev technické racionality ve vztazích mezi lidmi spočívá na umělé vytvářeném ovzduší iracionality: manipulační technika předpokládá a vyžaduje permanentní hysterii, strach a naději. Politika jako masová manipulace je možná pouze v systému všeobecné manipulovatelnosti.

Aby se politika mohla stát masovou manipulací, aby se lidé přeměnili na ovladatelné masy, k tomu je třeba nejprve provést epochální záměnu, která redukuje svět na rozprostraněnost, přírodu na zdroj surovin a energií, pravdu na správnost, člověka na subjekt přiřazený k příslušnému objektu. Teprve na základě této epochální záměny může vzniknout systém všeobecné manipulovatelnosti, v němž se zacházíš lidmi a s přírodou, se živými i s mrtvými, s myšlenkami a s city jako s manipulovatelnými objekty.

V době Palackého byl národ ohrožen světovou centralizací. V naší době je národ ohrožen systémem všeobecné manipulovatelnosti, jehož součástí je nadvláda falešného vědomí ve společenském životě a klesající schopnost a upadající zájem jednotlivce rozlišovat pravdu od nepravdy, dobro od zla. V systému všeobecné manipulovatelnosti se pravda prolíná se lží, dobro se zlem, a tato nerozlišenost, indiferentnost a lhostejnost vytvářejí panující atmosféru každodenního života. V systému všeobecné manipulovatelnosti se proto stupňuje nebezpečí, že se politický národ přemění na masu lhostejných, tj. na shluk obyvatel, kteří ztratili schopnost a zájem rozlišovat svým jednáním, myšlením a životem pravdu od lži, dobro od zla, vznešené od nízkého.

Česká otázka je v dnešní době otázkou světovou jen potud, pokud si uvědomíme, že naší nynější krizi je možno řešit pouze jako krizi světovou, tj. překonáním oněch základů, z nichž krize vyrůstá. Česká otáz-

ku je dnes jen potud otázkou světovou, pokud víme, že překonat naši krizi znamená zrušit systém všeobecné manipulovatelnosti. Osvobozující a revoluční alternativa vůči systému všeobecné manipulovatelnosti ve všech jeho formách, odrůdách a projevech vychází ze zcela jiné koncepce člověka a dějin, přírody a času, bytí a pravdy, a vyžaduje proto také n o v o u koncepci politiky. Proto k české otázce patří hledání a uskutečňování nových základů politiky, zásadně odlišných od politické manipulace.

Dosavadní vládnoucí vrstvy a třídy povýšily na základní ctnosti politiky některé vlastnosti a rysy své d e f o r m o v a n é existence, takže se zdá, jako by živlem politiky byla prohnanost a lstivost, krutost a tupost, násilnictví a arogance. Jsou však tyto tradiční a osvědčené vlastnosti politiky slučitelné s posláním dělnické třídy a pracujících vrstev v moderním světě? Může je dělnická třída převzít a jejich prostřednictvím provádět s v o u politiku, nebo vytváří a musí vytvořit n o v é kvality politiky? Není a nebude základním a převratným přínosem dělnické třídy, že provede a provádí v politice rozlišení mezi moudrostí a prohnaností, mezi jasnozřivostí a vychytralostí, mezi odvahou a arogancí, ale také mezi obezřetností a dětinskou důvěřivostí, mezi promyšleností a lhůzonismem, mezi skutečným a falešným realismem?

V tomto smyslu můžeme říci, že česká otázka bude na výši doby a stane se skutečně otázkou světovou, až překoná v politice nadvládu i d e o l o g i c k é h o z d á n í a s n í také dvojznačnost a slabiny velkolepého počátku zakladatelů, Palackého a Havlíčka. Těchto nedostatků se zbaví česká politika tím dříve, čím hlouběji promyslí smysl Marxova výroku: „V politice je možno se spojit k dosažení určitého cíle i s čertem, ale je třeba mít jistotu, že ty přelstíš ďábla, nikoli on tebe."

LISTY, č. 1/68, 7. listopadu 1968, str. 1.

LISTY, č. 1/68, 7. listopadu 1968, str. 1. a 2.

IVAN KLÍMA

13/347/XI

opustíš-li mě

Stane se, že vás „mimořádná událost" zastihne mimo vaši vlast. Dokonce velmi daleko od ní. Jedete podzemní dráhou, nic netušíte. Protože jste na dovolené a politiky jste si užili víc než milo, nekupujete si ani noviny. Ale náhle si uvědomíte, že noviny v rukou vašich sousedů mají obzvláště velké titulky a ty titulky se týkají i vás. Okamžik ovšem myslíte, že to je sen. Potom vás napadne, že byste měli vystoupit a..., ale co máte vlastně udělat? Myslíte na to, zda byste se měli okamžitě vrátit, a vzápětí vás napadne myšlenka opačná, že se snad nebudete moci vrátit nikdy.

Během dne vyhledáte všechny svoje přátele, které máte v cizím městě, jsou tak laskaví, že se vám chce plakat zoufalstvím, neboť míra jejich laskavosti se vám zdá napovídat míru zoufalství postavení vašeho i kolektivního. A pak vás jeden z vašich přátel jemně upozorní: Tak chlapče, aby ses rozloučil s myšlenkou na domov. Nejste s to uvažovat vůbec — ani logicky, ani střízlivě, jenom cizí město, které jste měli až do této chvíle docela rádi, na vás náhle dolehne svou skličující cizotou. Vrátíte se vyčerpání do kutlochu v cizím bytě, jehož majitel vám jej nabídne na neomezeně dlouhou dobu, jste dojati a zároveň sklíčení tou mírou přátelství, přitisknete k uchu staříčký tranzistor a lapáte zprávy z domova, chytáte tu řeč, která najednou při vší hrůze sdělovaných obsahů zní sladce; ještě volání svobody, poslední volání a vy, co můžete učinit v té dálce, chce se vám plakat. Potom si jdete lehnout, stejně se už schyluje k ránu. Neusnete ovšem. Nejprve myslíte na lidi, které milujete, o nichž nevíte, žijí-li ještě, potom se vám počnou vynořovat z paměti útržky událostí a ještě jiné tváře dávno pozapomenutých lidí i krajin.

Ležím a myslím na to všechno. Najednou před člověkem v několika okamžicích vyvstane to, co sám cítí jako vlast. Každý máme to slovo složené z jiných krajin, z jiných lásek, z jiných vzpomínek. Mně v té chvíli vytanula krajina u vesničky jménem Bělohrad nedaleko Něčína, kaštanová alej a krajina rozevřená do šíře, ohraničená nevysokými kopci, a několik strmých špičatých a pustých vrcholů nad Dračím plesem, a dům, ve kterém jsem prožil celé svoje dětství, schody, na které jsem se díval okny svého pokoje, a skály podél Vltavy, když nadejde podzim, strom s hnědočervenými listy v zahradě osamocené vily za zbraslavským mostem, lesní cesty..., těch cest, co jsem pochodil, údolím Lužnice, rovinami kolem Třeboně, mezi chmelnicemi, cesty na mezích a v úvozech, nad nimiž rostly břízy a lísky a habry, cesty na hrázích podél Labe a Uhu, v hájích kolem Prahy, ve skalách u Proseče: a pražské ulice, miloval jsem toulat se uličkami kolem Betléma stejně jako mezi patrovými baráky periférií, znám je všechny, skoro všechny; nevidět je už nikdy, a přitom žít, neslyšet hlasy, kterými znějí v podvečer, a přitom neztratit sluch?

Neslyšet! Nenaslouchat už rodné řeči, slovům, která mně otvírala svět z hlubin prvních temnot? Všichni, kteří mluví tou řečí, připadají mi náhle jako přátelé, byť byli sebevzdálenější.

Člověk ovšem může mluvit jakoukoliv řečí, může si objednat oběd a debatovat o politice či o přelidněnosti měst anglicky nebo španělsky, ale copak by mohl vyznat lásku, copak svede najít něhu v řeči, která není jeho? A tiše v duchu jsem si říkal: milenko moje, kachničko, kachňátko, kačenko, laňko má, kolouško, můj miláčku, sněženko jarního rozednění, sukničko plná něhy, kněžno mého bdění, holubičko zasněná, spanilosti vyňatá z těla bohyně, má lásko, je to možné, že už tě nemám, že tě opouštím, že se zříkám tebe, která jediná mě můžeš rozechvět něhou, již bych snad ještě mohl rozechvět aspoň jednu blízkou duši? Má spanilá a daleká v této chvíli.

Napadlo mě: je strašný svět, v němž lze volit jen mezi cestou do vlasti, která slibuje utrpení, a mezi utrpením, které postihne každého, kdo se rozhodne zříci se vlasti. A řekl jsem si: je jedinou lidskou výsadou právo volit, i když jen mezi dvěma bolestmi. Nevím, která je větší, ale vím, že v té první nezůstanu sám, zůstanu v ní s vámi, přátelé.

SPISOVATELÉ PO 21. SRPNU

22. srpna byla budova Svazu spisovatelů obsazena. Cizí vojska budovu opustila po třech týdnech — 11. září.

Od 21. srpna se zástupci Svazu spisovatelů účastnili práce v koordinačním výboru tvůrčích svazů.

8. září zasedal v Praze ústřední výbor Svazu čs. spisovatelů (česká část). Zajistil především práci svazových orgánů v době, kdy přes všechno úsilí nebylo dosaženo uvolnění budov Svazu. Na tomto zasedání bylo konstatováno v souvislosti s nepodloženými zprávami některých zahraničních listů, že Milan Jungmann neemigroval do Itálie, že žije v Československu a že žádný rozhovor o minulých událostech zahraničním zpravodajům neposkytl. V závěru zasedání přijato prohlášení.

17. září zasedal znovu ústřední výbor Svazu čs. spisovatelů (česká část) který vydal prohlášení, které zveřejňujeme na straně 12. (Toto prohlášení již uveřejnily Politika a Reportér.) Na tomto zasedání bylo přijato rozhodnutí přerušit vydávání LL a požádat o registraci nového týdeníku Listy.

K prohlášení spisovatelů se 19. září připojil ústřední výbor Svazu čs. výtvarných umělců.

4. října se předsednictvo ÚV Svazu čs. spisovatelů (česká část) usneslo odeslat Národnímu shromáždění ČSSR Návrh na zrušení trestu smrti. Toto předsednictvo rozhodlo doporučit ÚV SČSS na základě dopisu ze 24. 9., aby E. Goldstückerovi byla poskytnuta neplacená tvůrčí dovolená vzhledem k jeho pracovním závazkům. Do funkce úřadujícího předsedy SČSS byl povolán národní umělec Jaroslav Seifert.

Složení svazových orgánů po 8. schůzi české části ÚV SČSS z 23. října 1968 v Bratislavě je nyní toto:

ČESKÁ ČÁST ÚV SČSS:

Jiří Brabec, Bohuslav Březovský, Lumír Čivrný, Oldřich Daněk, Jan Drda, Ladislav Fikar, Jiří Fried, Norbert Frýd, Eduard Goldstücker, Jan Grossmann, Václav Havel, Miroslav Holub, Bohumil Hrabal, František Hrubín, Milan Jariš, Henryk Jasiczek, Milan Jungmann, Ivan Klíma, Alexander Klimentiev, Pavel Kohout, Karel Kosík, Ivan Kříž, Milan Kundera, Arnošt Lustig, Vlastimil Maršíček, Jan Otčenášek, Jan Pilař, Jan Procházka, Karel Ptáčník, Jaroslav Seifert, Jan Skácel, Ivan Skála, Jindřiška Smetanová, Josef Škvorecký, Jiří Šotola, Oldřich Šuléř, Jan Trefulka, Milan Uhde, Ludvík Vaculík, František Vrba, Jan Zábrana.

ČESKÁ ČÁST PŘEDSEDNICTVA ÚV SČSS:

Jiří Brabec, Oldřich Daněk, Jan Drda, Ladislav Fikar, Eduard Goldstücker, Milan Jariš, Milan Jungmann, Alexander Klimentiev, Karel Kosík, Ivan Kříž, Milan Kundera, Arnošt Lustig, Jan Otčenášek, Jan Pilař, Jan Procházka, Karel Ptáčník, Jaroslav Seifert, Jan Skácel, Jiří Šotola, Milan Uhde, František Vrba.

VEDENÍ SEKRETARIÁTU SČSS V PRAZE

Eduard Goldstücker, předseda; Jan Procházka, místopředseda; Jaroslav Seifert, úřadující předseda; František Vrba, úřadující člen předsednictva; Vlastimil Maršíček, tajemník; Jiří Svetozar Kupka, vedoucí ideově tvůrčího odd.; Petr Pujman, vedoucí zahraničního odd.; Václav Polikán, hosp. a adm. ředitel.

Přizvávání na vedení jsou: Ladislav Fikar, ředitel nakl. Čs. spisovatel; Václav Havel, předseda Kruhu nezávislých spisovatelů; Ladislav Hradský, předseda překlad. sekce; Pavel Kohout, předseda ZO KSČ při SČSS.

Předseda SČSS: Eduard Goldstücker.

Místopředseda SČSS: Jan Procházka.

Po dobu neplacené dovolené zastupuje Eduarda Goldstückera ve funkci úřadujícího předsedy Jaroslav Seifert; po dobu nemoci Jana Procházky zastupuje jej ve funkci úřadujícího člena předsednictva František Vrba.

LISTY, č. 1/68, 7. listopadu 1968, str. 3.

15/347/XI

SLOVO O JEDNOTĚ

VILÉM ZÁVADA

Naše literatury si byly už od dávných dob velmi blízké a v dobách obrozenských spolu takřka splývaly. Stačí říci, že u kolébky novodobé české literatury stáli velcí synové slovenského národa Jan Kollár a Pavel Josef Šafařík a že na Slovensku studoval a první vědecké kontakty navázal náš František Palacký. A tak bychom mohli pokračovat dále a krok za krokem sledovat v díle našich spisovatelů nejen projevy sympatií, ale i slovenskou tematiku. Uveďme aspoň některé z největších: K. H. Máchu, Boženu Němcovou, Jana Nerudu, Aloise Jiráska a z dob novějších pak F. X. Šaldu, bratří Čapky, S. K. Neumanna, Josefa Horu a Františka Halase.

Slovenští spisovatelé pobývali po celá léta v Čechách a čeští zas na Slovensku. Historie našich vzájemných styků tvoří celou pyramidu vztahů: od sběratelství dokumentů folklórních a sociálních až k zanícenému propagátorství kulturní vzájemnosti, od vztahů osobních, společenských a věcných až k složitým a subtilním vztahům uměleckým a kritickým. Tyto vztahy patří k nejsvětlejším stránkám našich kulturních dějin a nepřestaly ani tehdy, když vzájemné soužití obou našich národů bylo vážně narušováno hrubými zásahy politiků v dobách první republiky či v nedávném ještě údobí nezákonnosti a deformace socialismu.

Čeští spisovatelé, poučení historií, že tam, kde není svobody národní, nelze dost dobře mluvit ani o svobodě sociální a o svobodách ostatních, měli vždy na paměti památná slova Kollárova: Svobody kdo hoden, svobodu zná vážiti každou. Sami byli příslušníky národa potlačovaného a neustále napadaného, a proto byli k otázkám národního bytí obzvláště citliví. Při své práci hledali oporu a poučení také v literaturách jiných národů, stejně ohrožovaných a napadaných: u jižních Slovanů, bránících se proti tureckým bašibozukům, i u Poláků, Ukrajinců a Rusů, bojujících s německými křižáky a s kozáky carského samoděržaví. A proto vždy přáli rozvoji národa slovenského, pokrevně, geograficky i kulturně jim nejbližšího, a podle možností jej podporovali.

Nemálo českých spisovatelů se chtělo myšlen... ml o postavení malých národů a smyslem jejich existence i v úvahách teoretických. A nebyli to jen spisovatelé angažovaní přímo ve veřejném životě, ale i básníci stojící stranou politického ruchu, básníci „nečasoví" a „nadčasoví", jako třeba Otakar Březina. V jejich úvahách se setkáváme i s pochybami a obavami, ale též s myšlenkami plnými moudrosti, víry a síly. Ani ti spisovatelé, kteří pohlíželi na vývoj národa s obavami, neskládali však ruce v klín, ale s tím větší houževnatostí pracovali pro jeho budoucnost. Povšimněme si toho, co o těch věcech napsal Otakar Březina:

„Národové, jež vidíme dezorganizovány, v boji všech proti všem, jsou národové úpadku, kteří mají za sebou své jasné dějiny. Krutost a sobectví, přijaté jako zákon života, jsou vždy příznaky stáří a blížící se smrti. Každé znásilnění národů, vyhlazování jazyků, odlišných forem citů jsou průvodci smrti. K jednotě života jde se nesčíslností cest; k jednotě moudrosti polyfonií poznání." A v jiné eseji Březina říká: „Každé násilné sjednocování národů rozmnožuje jen bolest na této zemi. Neboť i národ, jenž dospěl práci k uvědomění svému, touží po věčnosti. Nechce zemřít: jen dobrovolně chce vstoupit ve společenství duchovního díla lidského rodu."

A tak v duchu dávných přátelských tradic i v duchu svých velkých předchůdců přijímají čeští spisovatelé myšlenku federalizace se sympatiemi a chtějí ji ze všech sil naplňovat.

Federalizace sama je problém složitý a jednání o něm není jednoduché. Při vzájemném pochopení, obapolné důvěře a při respektování zákonů vývoje lze jej však přece uspokojivě vyřešit.

Čeští spisovatelé vždy oceňovali svěží myšlenkový ruch, velkorysost i odvahu, kterou do naší literatury a do našeho života vnášeli jejich slovenští přátelé. Stejně tak přijali za své i ony myšlenky, jež se zrodily na Slovensku v diskusích o federaci a daly podnět k obrodě politického a kulturního života v celé naší republice.

Úprava vztahů mezi našimi svazy a jejich zařízením nemusí činit zvláštních potíží, neboť tyto svazy pracovaly od počátku více méně samostatně a vzájemně si napomáhaly. V kulturní oblasti nemělo by však jít jen o úpravu vztahů vnějších, vztahů organizačních a ekonomických, jako spíš o prohloubení a umocnění vztahů vnitřních. Myslím, že bychom se měli ve své práci doplňovat, ale také vzájemně překonávat na cestě k cílům vždy vyšším a vyšším. Přitom bychom měli také vidět vždy dál a výš, než nám to dovolují vrcholky vln, přelévajících se nám nad hlavami. A mít na paměti to, že žijeme ve světě neustálých proměn, že po létu přichází podzim, po zimě jaro a že jarní osení má vždy pravdu proti padajícímu listí podzimu. V každém pádu je zároveň klíč k dalšímu vzestupu. To, co zbytnělo, ztuhlo, zkostnatělo, co není schopno vnitřní regenerace, vyzařování a přitažlivosti, se rozpadne samo od sebe jako uran a nedá se zadržet ani chtěním, ani mocí.

Spisovatelé neměli ani nemají moci. Jejich síla je jiné povahy. Je to síla vnitřní a skrytá, která nedrtí, ale může povznášet. Tlak doby ji může deptat, ale nezdeptá. Ta síla tryská pod ním vždy znovu a znovu, s větší prudkostí a intenzitou. Naši spisovatelé se vracejí ke svému dílu nejvlastnějšímu, ke svým knihám. Nezbývá jim nic jiného než pracovat, pracovat v duchu nejlepších duchovních tradic svých národů a kulturního lidstva, pracovat tak, jak jim káže svědomí, poznání a čest.

A také naše národy se mohou nejlépe vyžít a uplatnit v konkrétní práci. Život je tvrdý. Historie nás naučila dívat se na svět střízlivě a kriticky, bez iluzí, bez pověr i bez předsudků. Střízlivě a kriticky se dívejme i na sebe sami. Přestaňme litovat a buďme k sobě náročtí a tvrdí. Nepomůže-li si člověk sám, nepomůže mu nikdo na světě. Spoléhejme se tedy především na své spojence nejbližší a nejpřirozenější: na své vlastní ruce a na své vlastní hlavy. Ty nás nikdy nenechají v úzkých ani se neobrátí proti nám.

Nastupujeme do nové éry společného života: tentokrát bez opojení, bez fanfár i fanfárónství. Nejsme však docela sami. Jdeme, národ český a národ slovenský a s námi i ostatní národnosti žijící v naší zemi, dobrovolně spolu. Jdou-li dva dobrovolně, jde se jim lépe, radostnější a dojdou dál, než kdyby museli jít se zápěstím přivázaným k zápěstí, s nohou připoutanou k noze.

Věřme, že časem se poměry znormalizují nejen u nás, ale i v okolním světě, a že zvítězí opět rozum, pravda a slušnost. Pak si snad budeme moci říci to, co Neruda bezmála před sto lety napsal v Romanci o jaře 1848: „Nuž konečně lidmi tedy."

LISTY, č. 1/68, 7. listopadu 1968, str. 3. 16/347/XI

ZVÝŠENÝM HLASEM

JAROSLAV SEIFERT

Jsou věci tak známé, že se vzpěčujete znovu je připomínat. A přece je to někdy nutné, protože hlasy, které se pokoušejí je záměrně zlehčovat a popírat, neustávají.

Jednou z těchto věcí, pro nás zřejmých a nepopiratelných, je fakt, že naši umělci v minulosti dostatečně prokázali a dnes více než zřetelně osvědčují svou víru v pravdu socialismu. A bylo mezi námi dosti těch, kteří za tuto víru dali život.

Chci však v této chvíli hovořit za spisovatele. To je můj úkol.

Snad není ani zapotřebí znovu připomenout tu skutečnost, že v naší malé zemi nebyla a ani nemohla v minulosti vzniknout bohatá a dobře organizovaná třída buržoazní, taková, jakou známe dodnes ještě na Západě i v jiných světadílech. Bylo u nás jen několik jednotlivců a z nich mnozí byli cizinci. Byli jsme i v minulosti národem pracujících. A pak nejen demokracie, ale i socialismus náležely u nás ty nejpříznivější podmínky. A právě tak ani v kulturní oblasti nebylo spisovatelů, kteří by své práce zasvěcovali kultu bohatství a kapitalistických metod. V knihách našich starších spisovatelů, které je možno označit, nikoli však s příhanou, za spisovatele měšťanské společnosti, často jasně zazněly věty proti sociálnímu útlaku a slovo vpravdě lidského vztahu k dělnictvu a proletariátu. Mohl bych vysypat bezpočet přesvědčujících příkladů. Není to zapotřebí. Snadno si na ně vzpomenete.

Vývoj k uvědomělé literatuře socialistické, který manifestačně započal po první světové válce a pokračoval všechna léta první republiky, po roce čtyřicátém pátém se ovšem nezastavil. Po první světové válce téměř všichni mladí básníci a spisovatelé stáli mezi zakladateli KSČ. A ze starších ti nejvýznamnější.

Proto tím vášnivěji a rozhodněji odmítáme všechny pomluvy a všechna podezření, jako by myšlenka na nějakou kontrarevoluci proti komunistické straně a pokusy přiblížiti se k snahám západních imperialistů mohly vzniknouti v řadách československých spisovatelů. Takové záměry a plány byly nám cizí. A nejen nám spisovatelům. Byly cizí celému našemu národu. Po zkušenostech z let nacistické okupace, kterou přemnozí z nás prožili v mužných letech svého života, bylo by zpozdilé se domnívat, že jsme zapomněli.

Nezapomněli jsme ani na zradu západních spojenců. A nikdo z naší vlasti ještě nevyslovil, že by byl ochoten na to vše zapomenout. A tak všechna podobná podezření zdají se nám směšná.

Přestáváme se však smát, když zjišťujeme, že za kontrarevoluci je označováno každé myšlení, které je sice socialistické, ale není sterilní a dogmatické a znamenalo pro nás jen posílení socialistických myšlenek naší země. A jestliže všichni naši spisovatelé — ale mohl bych mluvit o všech tvůrčích lidech našeho národa — s upřímným a radostným zaujetím uvítali letošní obrodný proces, přerušený prozatím srpnovým přeryvem, chci tvrdit, že myšlenka socialismu s lidskou tváří byla všem vlastní a samozřejmá. Vždyť to byli právě spisovatelé, kteří snad ještě dříve než samotní politici tuto myšlenku — ostatně ve spojení se socialismem zcela logickou a nezbytnou — vyjádřili předtím ve svých knihách.

A toto chtěl bych říci zvýšeným hlasem. Jak by mohli naši spisovatelé zůstati stranou tohoto procesu, který zachvátil nejen celou KSČ, ale všechen pracující lid a celý národ? Jak by mohli? I opoždění za těmito událostmi bylo by hanbou!

Samozřejmě, že psali v těch dnech a domýšleli věci, které tento proces se vzrušeným, ale plodným chvatem přinášel a navozoval. Nebyly to jen šance a příležitosti, ale i osudové postavení každého tvůrčího člověka a spisovatele v první řadě. Neboť umělec má sloužit, jak říkal už E. F. Burian, a ne posluhovat, a angažovanost na úsilí národa je povinností každého umělce. Nebyl by jím, kdyby to nechápal. A to, co se dělo u nás, mohli by nám dnes spíše závidět ti, kteří nás chtějí kárat.

Byli to ovšem političtí pracovníci, kteří měli možnost zlomiti ponurou moc. Ale snad to nebude pokládáno za domýšlivost, když řekneme, že byli to umělci, kteří již dříve pokoušeli se uniknout z dosahu této moci.

Nechť to nezní jako fráze, je to prostá zkušenost posledních měsíců — jestliže kdy tvořili spisovatelé uprostřed svého lidu, bylo to vpravdě tentokrát. Uvědomili si to i naši dělníci a neváhali to přiznat. Jsme jim za to vděčni. Jestliže byly kdy zbořeny umělé přehrady mezi spisovateli a lidem, bylo to v této době. Jsme s lidem svázáni a jsme mu věrni a provždy mu věrni zůstanem. Není pro nás jiné cesty a jiných možností. A kdyby se byli spisovatelé někdy i pomýlili, ale o tom nejsem nikterak přesvědčen, jejich omyl nemohl být diktován ničím jiným než odvážnou snahou prospěti věci socialismu, věci našeho lidu i národa.

Dlouhé roky tíživého mlčení mohou pochopitelně omluvit i leccos překotného. Ale nevzpomínám si na nic, co by se dalo takto označit.

Jsem rád, mohu-li vám v této chvíli prohlásit, že jsme skončili práci i v naší rehabilitační komisi. Nemohli jsme sice odčinit všechny křivdy. Takovou možnost jsme v rukou neměli. Ale přece jen jsme se pokusili tyto křivdy zmírnit a pomoci tam, kde by to bylo zapotřebí. Zdá se nám, či spíše věříme, že tato naše práce nebyla marná, a nelitujeme jí. Nechtěl bych tu již opakovat, co řekl Alexander Dubček o lásce k vlasti! Bylo to sdostatek citováno a podtrženo ve všem našem tisku. Použiji však této příležitosti, abych znovu připomněl, že dnes — zcela v souladu se slovy prvního tajemníka — ani nám není nic tak vzdáleno jako laciný a halasný nacionalismus. Lásku k této zemi, k jejímu lidu především, lásku k její mateřštině a ke všemu, co v této zemi za lásku stojí, chápeme jako neotřesitelný cit, duchovně povýšený a násobený právě socialismem. Ano, právě tak! Avšak zároveň s tímto citem nikterak snadným, ale spíše zavazujícím a zodpovědným, uvědomujeme si zřetelně nutnost spolupráce socialistických sil našich národů, i když, a to nepopírám, představitelé a mluvčí některých národů, které nám mají být blízké, znovu a znovu se přičiňují, aby tento pocit socialistické sounáležitosti nám ztrpčili co nejvíc. Ujišťujeme je, že marně. Nedáme se v této internacionální povinnosti mýlit. Budeme ji plnit. V zájmu míru, v zájmu socialismu a v zájmu své země. A také i proto, že i v těchto zemích máme dost a dost upřímných přátel, z nichž někteří i v té nejvypjatější chvíli nás nezapřeli a vyslovili — nikoliv bez rizika — své sympatie našemu národu. Nikdy na to nezapomeneme.

Tím usilovněji odmítáme nespravedlivé útoky a nepravdy, které nás nemohou přesvědčit. Ani nás, ani ty, přes jejichž hlavy je k nám posílají.

Však si ještě dobře vzpomínáme, kdy i ze stránek našeho tisku ozývala se slova podobná, nepravdivá, zlá a vynucená politickým mechanismem stalinského období.

Mluvil jsem o našich povinnostech internacionálních. A tu by snad bylo dobré se zmínit, že i v těchto dnech, které není možno u nás označit jako dny klidné a bezstarostné, chceme reklamovat právo pro každého našeho spisovatele, aby sám si rozhodl, kam si chce odnésti své péro a svůj pracovní blok. Ať to slyší všichni, kteří tu nejsou s námi. Posíláme jim své nevyčítavé a přátelské pozdravy. Respektujeme jejich rozhodnutí a jejich plány. Věříme, že se vrátí. A uvítáme je srdečně.

Nejedno velké dílo, které je významnou ozdobou národních kultur, vzniklo mimo hranice autorovy vlasti. Říkám nejedno, a je jich bezpočet. I když sám, a to říkám ve vší skromnosti, jsem přesvědčen, že bych těžko žil a ještě hůře pracoval, kdybych nemohl dýchat sladký a voňavý vzduch této země.

Ještě bych chtěl se obrátit ke spisovatelům z zemí, jejichž orgány k nám mluví o přátelství, které jsme

17/347/XI

my snad měli narušit, jsou mezi nimi jistě i ti, kteří z vlastní kruté zkušenosti dobře vědí, co znamená a co slibuje hlaveň děla namířená proti jejich domovu.

Škoda, že nemohli vidět hlavně děl, které byly přesně namířeny na Pražský hrad a do oken našich domů. Škoda, že nemohli počítat s námi tisíce zásahů samopalů na smutné a nevinné fasádě našeho Národního muzea. A tu bych chtěl jen připomenout, že je to stavba našeho probuzení, která je nám po Národním divadle nejdražší.

Malý, neustále ohrožený národ lne ke své historii a ještě víc miluje své památky vystavěné doslova z mozolů chudých lidí. Nejsou mu jen chloubou, ale mnohem spíše i záštitou v naději na jeho cestě dějinami.

Ale i dům našich spisovatelů byl obsazen vojskem a byl nám uzavřen. I do jeho oken byla namířena děla tanků. A byl nám znepřístupňován i v době, kdy už vojska opustila ulice našeho hlavního města. Škoda, že o tom nevědí.

Není to tak dávno, kdy v naší nové historii literární byli jsme svědky, jak je marné pokoušet se vytvořit z nepravd umělecké dílo. Kolik takových nepravd jsme četli o našem lidu, o našich komunistických vůdcích i o nás samých. Poraďte nám, jak je možno z těchto nepravd vytvořit pouto přátelství, po kterém i my toužíme a které je v socialismu nezbytné. A mělo by být samozřejmé.

A tato slova k vám volám od stupňů podstavce, na jehož kamení stojí první tank, který v květnu v roce čtyřicátém pátém vjel první do našeho města. Byl vítán miliony rozjasněných očí a pohlazen tisíci dlaněmi našich mužů, žen i dětí.

Chlácholivá slova o přátelství nemohou však nikomu zalepit oči před skutečností, na kterou se díváš.

Chápeme dobře postavení našeho národa dnes. Dovedeme odhadnout složitost reality, jak se dnes u nás eufemisticky říká. Známe naše politické možnosti. Nebo je snad ještě neznáme? Víme, není jich mnoho, ale jsou. Bylo nám dost slavnostně a tedy snad i věrohodně slíbeno, že budeme moci pokračovati v jednové cestě za socialismem, v nastoupené cestě obrody našeho života. Dosud nepokračujeme. Patrně nesmíme. A naopak objevují se spíše temné přízraky návratu do dob, které bychom už nechtěli prožívat.

Bylo nám slíbeno a snad i zaručeno, že nikdo nebude zasahovat do našich vnitřních věcí. Nezdá se nám však, že by slib byl míněn upřímně.

Pro nás spisovatele není již jiné cesty. Nikdo z nás nemůže se vracet, i kdyby snad chtěl. Po tom, co jsme od ledna prožívali, žádný návrat není již možný.

Chceme a musíme mluvit. Mámo na to právo, které nám připomínají i naši čtenáři, náš lid. Lhát nebudeme a nemůžeme. A bude-li nám dáno na vybranou, rozhodneme se raději pro ticho a mlčení.

Tím končím.

Zbývá jen ještě jedna povinnost, a ta je radostná. Chceme pozdravit přátele, kteří jsou nám nejblíže a které milujeme. Básníky a spisovatele slovenského národa.

Tiskneme jim ruce a přejeme jim mnoho úspěchů v nové republice slovenské. Nikdy nám nebyli bližší než v těchto a minulých dnech. A já věřím, že toto přátelství, delší než naše paměť i naše životy, nebude porušeno nikdy a ničím.

LISTY, č. 1/68, 7. listopadu 1968, str. 3.

ZÍTŘEK, č. 6/68, 13. listopadu 1968, str. 16.

V TĚCHTO DNECH jsme obdrželi osobní dopis člena redakce Reportéra V. Nepraše, adresovaný řediteli Úřadu pro tisk a informace Josefu Vohnoutovi. Redaktor V. Nepraš se ve svém dopise vzdává čestné funkce zmocněnce Úřadu pro tisk a informace a spolu s touto resignací konstatuje, že si nejen není vědom porušení cenzurních pokynů, ale zároveň si není ani vědom konkrétních výhrad proti časopisu Reportér, nebere-li v potaz vysílání spojenecké vysílačky a obvinění v některých illegálních tiskovinách. Navíc — jak dodává — byl časopis zastaven bez jakékoli předchozí porady s ním, v té době kompetentním spolupracovníkem. red.

VÝTVARNÁ PRÁCE, č. 18/68, 25. října 1968, str. 7.

18/347/XI

Přerušený sen

Vladimír Burda

Záviše Kalandry

Na literární dílo Záviše Kalandry, jež bylo z české kultury vyřazeno, aby bylo zapomenuto, a on sám v době zločinných monstrprocesů jako nevinný oběšen, nelze pohlížet jen jako na literaturu, ale především jako na gigantický zápas čestného revolučního marxisty o pravdivou a lidskou tvář marxistické teorie a revolučního komunistického hnutí, jemuž dal do služeb svůj život a tvůrčí intelekt. Jeho individuální osud končí tragickým kontrapunktem. Zcela naturalisticky, krutě, podobně jako životy tolika jiných revolucionářů-romantiků, ať již Majakovského nebo Che Guevary.

Od chvíle, kdy jsem přijímal redakční úkol napsat o Kalandrovi článek, bylo mi jasné, že v jeho případě nevystačím s pouhým literárním poznáním osobitého autora a že se budu muset opírat o svědecky ověřené poznání. Sám jsem Záviše Kalandru osobně nepoznal. Proto jsem zaklepal nejprve na dveře jeho blízkých příbuzných, především jeho švagra *dr. Amoše Ungára* a sestry Kalandrovy ženy paní *Věry Světlíkové*, jimž vděčím nejen za cenné informace a řadu pěkných vzpomínek, ale také za zapůjčení Kalandrových knih a rodinných fotografií. Poté jsem navštívil s poznámkovým blokem dlouholetého Kalandrova přítele *Jindřicha Chalupeckého*, který s ním strávil poslední večer před zatčením, dále *dr. Zbyňka Havlíčka*, jehož jako studenta přivedl ke Kalandrovi zájem o surrealismus a psychologii, a konečně *dr. Vratislava Effenbergera* a *dr. Jiřího Brabce*, literární vědce, znalce, vykladače a redaktory Kalandrova díla, z jejichž studijní a redakční práce těžím v tomto článku snad až přespříliš. Avšak na rozdíl od některých autorů exploatujících četné Kalandrovy myšlenky při taktním (či taktickém?) zamlčování Kalandrova jména se ke svým zdrojům rád přiznávám.

Kdo to byl Záviš Kalandra, kterého při monstrprocesu s dr. Miladou Horákovou, inscenovaném ve dnech 31. 5.—7. 6. 1950, tehdejší urválkovsko-vieskovsko-kepákovská »justice« odsoudila a kat na úsvitu 27. června téhož roku popravil jako »trockistického záškodníka, rozvratníka, špiona a velezrádce« a o němž se žurnalisté typu J. Kohana a L. Cekotové květnatě vyjadřovali jako o »odporné stvůře«, »novinářském prostitutovi«, »zločinci z povolání«, »zmiji v kamení«? Co to bylo za člověka, nad jehož hrdelním procesem freneticky tleskali mnozí i dnes přední spisovatelé a vědci, mezi nimi i jeden akademik. A jak jsme slyšeli v nedávné rozhlasové relaci, o předehru ke Kalandrově smutné soudní frašce se staral sám velký Nezval už v prvomájovém Rudém právu z roku 1950, kde otiskuje následující verše:

»Dezertér a zrádce slyší zvuk svých hran
Na úsvitě zítřků buduje se plán...«?

Týž Nezval, který v říjnu 1936 vepsal Kalandrovi na titulní list své ULICE GITLE-COEUR velice srdečně: »Drahému příteli Záviši Kalandrovi a jeho statečnému boji, který vidí před sebou osvobozeného člověka v osvobozeném světě soudružsky já, Vítězslav Nezval.«

MLADÁ LÉTA

Záviš Kalandra (narozený 10. 11. 1902) byl nejstarší ze čtyř dětí známého vsetínského lékaře a význačného literárně politického činitele Vsetínska, přítele T. G. Masaryka a J. S. Machara. Závišův dědeček ing. A. Jan Kalandra byl ústředním ředitelem státních drah ve Vídni a čestným předsedou vídeňské Slovanské besedy.

O Závišově mládí nevíme takřka nic. Zastihujeme ho až v Praze jako studenta filosofie, který sice fakultu ukončil a napsal i disertační práci o Parmenidovi, patrně ji však nepodal, protože k udělení doktorátu nedošlo.

Dr. Ungár, který se s Kalandrou seznámil v roce 1926, vzpomíná, že jeho přátelství s mladým komunistickým intelektuálem, žijícím bůhví z čeho, snad ze vzduchu, začalo tím, že Záviš neměl buď byt nebo na byt a přespával proto u něho na kanapi ve studentské koleji na Letné. Jsa beznadějně nepraktický, byl celý život odkázán na pomoc a podporu přátel a hlavně své ženy malířky Ludmily Rambouské. Dva roky před smrtí dedikuje své »České pohanství« dr. Ungárovi s nefalšovanou vděčností slovy: »Milému Arnoštovi to, co bylo napsáno pod střechou, která by bez něho nikdy nebyla nad mou nepraktickou hlavou — jeho Záviš.«

19/347/XI

REVOLUCIONÁŘ A SPISOVATEL

V roce 1923 vstoupil Záviš Kalandra do Komunistické strany Československa. Po ukončení studií se stává redaktorem stranického tisku. Pracuje postupně v redakcích České komunistické tiskové korespondence, Rudého práva, Rudého večerníku, Tvorby a Haló-novin. V těchto časopisech je také roztroušena podstatná část jeho raného díla. »Jisté je, že komunistický a pokrokový tisk v letech 1926-36 si bez Kalandry nelze představit,« říká dr. Ungár.

Kalandra nebyl řadovým novinářem. »Vedle kongeniality byla jeho přednostní výtečná vědecky fundovaná průprava, která byla umožněna perfektní znalostí němčiny, angličtiny, francouzštiny, ruštiny, španělštiny, řečtiny, italštiny a snad ještě jiných jazyků, neboť jeho polyglotické nadání bylo součástí jeho talentu. Jeho znalosti latiny a řečtiny zabíhají do nejjemnějších detailů srovnávací jazykovědy. Udivují odborníky i laické čtenáře »Českého pohanství«. Jeho styl je tak vynikající, že četba »Českého pohanství« se stává zážitkem i pro laika, kterého neodradí ani neznalost latiny. Je stejně uchvacující jako seriál článků uveřejňovaný v Haló-novinách o Janu Želivském, který četli napjatě dělníci i intelektuálové,« připomíná dr. Ungár. Objem Kalandrových znalostí má svůj psychologický základ v jeho fenomenální paměti. Vypráví se, že když psal v Rudém právu úvodníky, psal bez knih a dokázal citovat zpaměti celé pasáže z Karla Marxe.

Kalandrův tematický rejstřík je přepestrý a přebohatý. »Sahá po nejatraktivnějších námětech, aby v nich odhaloval skryté formy třídního boje,« charakterizuje rané období Kalandrovy novinářské činnosti dr. Effenberger. Kalandra píše politické články, historické a literárněvědné stati, recenze na výstavy, divadlo i film. Uměleckou problematikou se však nezabývá v její specifičnosti. Oblast umění ho zajímá především ideologicky. Dr. Brabec upozorňuje, že v každé sféře, do které Kalandra vstoupil, byl schopen najít velmi složitý problém, živá problémová jádra, avšak jejich řešení mu bránila jeho revoluční aktivita. Zájem o ideologický aspekt tvorby mýtů ho zavádí mezi moderní umělce, surrealisty. Kolem roku 1935 je Kalandra ve velmi těsném kontaktu nejen s pražskými surrealisty Teigem a Nezvalem, ale i Bretonem a Eluardem. Proto také apeluje André Breton 13. června 1950 otevřeným dopisem na Paula Eluarda, aby zasáhl ve jménu přátelství ve prospěch na smrt odsouzeného Kalandry. Eluard však nasadí masku Sfingy a odpoví Bretonovi značně sofisticky a neurčitě asi v tom smyslu, že ho příliš zaneprázdňuje volání nevinných, než aby se mohl zabývat těmi, kdo svou vinu doznávají. Svůj hlas na záchranu nevinně odsouzeného tehdy pozvedá jedině Albert Einstein. Telegrafuje Gottwaldovi. Marně.

Když roku 1932 zakázala švýcarská spolková vláda uspořádání mezinárodního protiválečného kongresu v Ženevě, kam byl svolán na výzvu R. Rollanda, H. Barbusse a M. Gorkého, reaguje Kalandra ostrým protiválečným spiskem *»Zapovězená Ženeva«* (vydala Levá fronta v Praze), v němž poukazuje na přítomnou hrozbu nové imperialistické války, odhaluje současně Společnost národů jako společnost imperialistických vlád, jejichž lži o míru a odzbrojování nejsou ve skutečnosti ničím jiným než jednou z forem imperialistického zbrojení. O dvě léta později vydává v témže nakladatelství u příležitosti 500. výročí lipanské tragédie brožuru *»Znamení Lipan«*. Historické husitské téma je mu příležitostí k rozvinutí pronikavé marxistické analýzy nejen české historiografie a husitského revolučního hnutí, ale také politické současnosti. »Jakže to viděl kronikář-astrolog stát ve hvězdách v den lipanské katastrofy?« táže se Kalandra a vzápětí si pohotově odpovídá: »A toho dne stálo slunce ve znamení Blížence«: věru, znamením Lipan je znamení Blíženců, v němž se sbližují staří reakcionáři i bývalí pokrokáři do „národní jednoty" proti revolučnímu lidu.«

Ještě před Hitlerovým nástupem k moci v roce 1933 studuje Kalandra v Berlíně, kde se pohybuje ve společnosti levých intelektuálů, sdružujících se kolem E. E. Kische, archivní materiály. Publikuje tam také v levých německých časopisech. V roce 1934 vystupuje jako znalec pravé povahy fašismu proti oficiálnímu hodnocení politické situace v hitlerovském Německu gottwaldovským ÚV KSČ. Tehdy dochází mezi Kalandrou a vedením strany k první vážné kolizi (srv. článek F. Příhody »Za Závišem Kalandrou«, otištěný v červnovém čísle letošního Plamene).

V srpnu 1936 protestuje Kalandra společně s Josefem Guttmannem pamfletem *»Odhalené tajemství moskevského procesu«* proti Stalinovu inscenovanému procesu se Zinověvem, Kameněvem a dalšími. »Velké události otevírají oči i těm, kdo dosud nechtějí vidět,« konstatují autoři na počátku a úvodem prohlašují: »Jediným pravým smyslem moskevského monstrprocesu a jeho krvavých rozsudků je Stalinův pokus terorizovat leninské revolucionáře, zastrašit na celém světě všechny poctivé komunisty, kteří nechtějí a nemohou být srozuměni s protileninským kursem dnešní Kominterny. Kontrarevolucionáři chtějí vpálit revolucionářům pečeť vrahů a Hitlerových agentů. Opozice soustřeďující se pod prapor nové Internacionály, má být utopena ve špíně a krvi. V Moskvě byl spáchán zločin na světové proletářské revoluci.«

Za své názory a stanovisko vůči procesům byli autoři pamfletu označeni za trockisty a vyloučeni z KSČ (1936). V lednu 1937 publikuje Kalandra článek *»Druhý moskevský proces«*, jehož obětmi byli tentokráte Radek, Pjatakov, Sokolnikov, Serebjakov a dalších třináct spoluobžalovaných.

Po svém vyloučení ze strany zakládá Kalandra protistalinisticky orientovaný čtrnáctideník *Proletář (1937)*. Hovořívá se o Kalandrově trockismu. Pravda je však taková, že Kalandra byl sice jedním z prvých českých oponentů stalinských deformací, nebyl však nikdy trockistou, naopak, jeho časopis *Proletář* i on sám polemizoval s trockistickou IV. Internacionálou a jejím orgánem *Jiskrou*. Vytýkal

trockismům jejich odtrženost od mas, sektářství a jejich »samolibou spokojenost s teoretickou pravdou«.

»Když Kalandra odešel z rudého tisku, jsa vyloučen ze strany,« vzpomíná dr. Ungár, »byl zaměstnán v časopise *Světozor* a později v Mazáčově nakladatelství jako redaktor *Encyklopedie aktualit*. Stěžejní dílo *»České pohanství«* začal zpracovávat již za svého berlínského pobytu a bylo v rukopise hotové už roku 1939, kdy do země vtrhli okupanti, Kalandru odvlekli do koncentráku a šest let věznili v Ravensbrücku a v Sachsenhausenu. Měli jsme ho za mrtvého, avšak v roce 1945 se vrátil.«

Po válce se Kalandra živí příležitostnou publicistikou (přispívá např. do národně socialistického odborářského časopisu *Slovo pracujících*, pod jménem Kohout vydává brožuru *»Socialisté a antisemitismus«* a je také autorem několika úvodníků v předních amerických listech), hlavně se však od roku 1945 do konce roku 1946 věnuje znovusepsání svého hlavního pětisetstránkového díla *České pohanství* (vyšlo u Fr. Borového v roce 1947), jehož rukopis mu gestapo zabavilo. »Po vydání Českého pohanství začal pracovat na rozsáhlém díle z české historie, vím, že na něm pracoval i ve vězení v letech 1949 a 1950. Další osud tohoto torsa mi není znám, byl pravděpodobně po Kalandrově odsouzení a popravě sešrotován — jak to tehdy bylo v pověstné Ruzyni zavedeným zvykem,« uvádí v Effenbergerově rozhlasovém pořadu (vysílaném 26. 6. 68) o Kalandrovi Laco Novomeský a pokračuje: »A ještě něco, o čem by měl vzdělaný čtenář vědět. K sté-mu výročí slovenského Národního povstání napsal neobyčejně podnětnou a zasvěcenou studii, kterou tehdy vydal Tatran (1948) pod titulem *„Zvon slobody"*. Kniha vyšla pod jménem Juraje Pokorného. Místní ostražitost však zjistila v této práci jakési protistranické invektivy, a tak ani toto dílko nedošlo zaslouženého ocenění. Zbytek nerozprodaného nákladu byl rovněž sešrotován.«

Poslední Kalandrovou dokončenou, avšak již nevydanou knihou je *»Skutečnost snu«*, jejíž strojopis o 7 kapitolách autor daroval dr. Ungárovi. »Pokud vím, je to jediný exemplář a i z něho schází bohužel šestá kapitola,« vysvětluje dr. Ungár, »která se v trampotách definitivně někde ztratila. Možná však, že je v archivech Ministerstva vnitra. Novomeský tvrdí, že to bylo sešrotované. Stejně, jako se mně ztratily v Ruzyni filmy, na nichž vedle snímků ze života KSČ (nejméně osmi májových průvodů) byla zachycena celá předválečná literární avantgarda. Na své četné urgence jsem dostal odpověď, že je nelze nalézt.«

S akademickou malířkou Ludmilou Rambouskou, v níž objevil kreslířský talent její první manžel Jareš, se Kalandra oženil v roce 1932. Jako ilustrátorka a karikaturistka byla Rambouská známa zejména v kontextu slovenské literatury a slovenského tisku. V letech 1924-28, kdy na Slovensku pobýval, publikovala hlavně ve Slovenském deníku. Byla také členkou bratislavské Umělecké besedy. V Praze byla zaměstnána u nakladatele Mazáče, který vydával slovenský literárně umělecký měsíčník *Elán*, řízený Jánem Smrekem. V předválečných ročnících tohoto časopisu Rambouská vtipně karikovala řadu mladých slovenských pokrokových umělců a literátů. Za války malířka od Mazáče odešla a věnovala se knižní ilustraci.

Když se Kalandra po válce vrátil z koncentráku a vedl život soukromého vědce, živila ho manželka. Ani před válkou tomu nebylo jinak, protože po odchodu z Rudého práva byl Kalandra odkázán převážně »na nepravidelné a náhodné příjmy z příležitostných fušek,« takže spíše živořil, než se živil, jak dosvědčuje L. Novomeský, který mu krátce před zatčením obstarával místo ve Slovenské akademii.

Po Kalandrově smrti zasáhla perzekuce i jeho manželku. Byla propuštěna ze zaměstnání a nakonec se musela spokojit s místem v reklamním oddělení krematoria. Dvě léta po Závišově smrti však umírá i ona (1952).

Kalandra se objevoval a byl doma všude tam, kde se scházela levá umělecká a intelektuální společnost. Přesto, že »propast, která vznikla mezi vyloučeným členem a stranou, byla hrozně hluboká — měli Kalandru všichni rádi — a když tak osobně a když je nikdo neviděl, tak všichni straníci s ním mluvili a jednali a ptali se ho, co si myslí a podobně,« dosvědčuje dr. Ungár a uzavírá: »Byl velmi skromný, tedy to co říkal, to sedělo. A nepamatuju se vůbec, že by se někdo vyskytl, kdo by na něj nadával. Nebo ho nějak neměl rád. Člověk — toť styl.«

Kalandra se se svou společností scházel nejprve Na poříčí v YMCE. Později, po zrušení Unionky se přestěhovali do Metra.

VÝTVARNÁ PRÁCE, č. 18/68, 25. října 1968, str. 7.